БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАРТ
31
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 77 (5481).

Өртээ 2 көп.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

★ ЛЕНИНГРАД. Совет Эвилелиниң дээди өөредилге черлеринге өөренири-биле кирип турар даштыкы аныяк кижилерге таарыштыр тургускан чаа белеткел факультединиң баштайгы студентилери Гвинеядан, Сомалиден, Британ Гвинеядан болгаш Малиден келген аныяк кижилер болган. Факультетти Ленинградтың гидрометеорология институдунуң чанында ажыткан.

★ ВИННИЦА. Болгария Улус Республиканың көдээ ажыл-агый төлээлери Винницага беш хонукта аалдап чоруп турган. Болгар өңнүктер Тульчинск бүдүрүлге эргелелиниң Суворов аттыг колхозунга барып, артельдиң ажыл-агыйы-биле таныжып, тараа-бобы культураларны, кукурузаны болгаш свёкланы тарып өстүрериниң дуржулгазын өөренип алганнар.

★ ТБИЛИСИ. Республикалар аразының садыг ярмарказы Тбилисиде ажыттынган. Акы-дуңма республикаларның садыг организацияларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң 700 ажыг төлээлекчилери ярмаркада келген.

★ ПЕТРОПАВЛОВСК. Ийи залдыг болгаш 1000 кижи олурар олуттуг делгем экранныг «Шалыпчы» деп кино-театр Соңгу-Казахстан областың төвү — Петропавловскиде ажыттынган.

★ ЕРЕВАН. База бир хөй бөлүк армяннар Ирандан боттарының төрээн чери — Совет Арменияда чанып келген. Чаа үлетпүр төвү — Разданда таарымчалыг квартираларны чанып келген армяннарга берген.

★ БЕЛГОРОД. Бүдүрүлге чаартыкчыларының клуву ажылдап эгелээн. Ол клубту партияның хоорай комитеди болгаш «Белогородская правда» солуннуң редакциязы организастаан.

★ ВЛАДИВОСТОК. 1963 чылда Улуг Владивостоктуң тудуунуң болгаш чаагайжыдылгазының талазы-биле улус ажыл-агый планын бадылаан. Бо планны ам-на боттандырып эгелей берген.

★ КИШИНЕВ. Бо чылын Молдавияның чиик үлетпүрү хеп аймааның 700 хире чаа хевирлерин бүдүрүлгеге киирер деп турар. (СЭТА).

„Ултима ора" деп солуннуң директору П. Силвейраның айтырыгларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. ХРУЩЕВТУҢ харыылары

Бразилияның «Ултима ора» деп солунунуң директору Пауло Силвейра чамдык айтырыгларны харыылап бээрин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтан дилээн.

Н. С. Хрущевтуң харыыларын моон адаанда парлаан.

Айтырыг. Силерниң бодалыңар-биле алырга, Бразилия биле ССРЭ-ниң аразында дипломаттыг харылзааларны катап тургусканының шуут болгаш доора түңнелдери, а ол ышкаш келир чооккуу үеде ийи чурттарның аразында садыг солчулгазын калбартырының перспективалары кандыг болуп турарыл?

Харыы. Социалистиг улуг күрүне — Совет Эвилели биле Латин Американың эң улуг чурту — Бразилияның аразында дипломаттыг харылзааларның катап тургустунганы бистиң чурттарывыстың аразынга найыралдыг болгаш бүзүрежир чоруктуң харылзааларын, бот-боттарының иштики херектеринге холгаарлашпас чорукка, оларның тускай догуннаашкынын хүндүлеп көөрүнге үндезилеттинген харылзааларны хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Бистиң аравыста найыралдыг харылзааларны хөгжүдеринге шаптыктап болгу дег кандыг-даа маргылдаалыг айтырыглар бистиң чурттарывыстың аразында чок. Бразилия биле Совет Эвилели эки өннүктер болуп шыдаар болгаш ындыг найырал улустар аразының кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга улуг салыышкын болур дээрзинге бүзүрелдиг бис. Чогум-на харын бистиң ийи чурттарывыстың аразында дипломаттыг харылзааларның катап тургустунганының таарымчалыг ужар-дузазын хамыктың мурнунда ында деп көрүп турар бис.

Латин Американың чурттары-биле, харын чүгле олар-биле эвес, чаагай харылзааларны Совет Эвилелиниң тургузуп турары чамдык кижилерге таарышпайн турары шын-на ыйнаан. Ынчаарга улустар аразының ёзулуг кады ажылдажылгазын херек кырында күзеп турар кижи өске күрүнелер-биле Совет Эвилелиниң эки харылзааларындан канчап сестирил ынчаш? деп айтырар апаар. Чижээлээрге, Американың Каттышкан Штаттары өске күрүнелер-биле бодунуң харылзааларын делегейге бот-боттарын чаагай сеткилдиг кожалар болуп тайбың чурттаар, иштики херектеринге холгаарлашпас, күрүнелерниң хамаарышпас чоруун болгаш тускай догуннаашкынын хүндүлеп көөр кылдыр КНО-нуң Уставынга үндезилээш тургускан болза, аңаа удур дадагалзавас-ла болгай бис. Харын аңаа бүгү тала-биле байыр чедирер бис.

Силерниң соңгу талаңарда кожаңар — Каттышкан Штаттар-биле болгаш өске-даа чурттар-биле эки харылзаалардыг болган турарынче угланган политиканы чорудуп турар бис. Бир эвес удурланышкак бодалды барымдаалаар болза, чамдык күрүнелерни өскелеринге өжээннештирериниң оруунче киргени, күрүнелер аразынга, улустар аразынга сезиглээшкинниң болгаш бүзүрешпес чоруктуң үрезиннерин чажып тараткан ол болур ийик. Ынчаарга ол дээрге тайбыңче, улустарның айыыл чок чоруун хандырарынче орук эвес-тир, ынчангаш бо талазы-биле шак-ла ындыг бодалды Бразилияда база барымдаалап турар дээрзинге бисте чигзиниишкин чок.

ССРЭ-биле Бразилияның аразында тургустунган найыралдыг харылзаалар бистиң чурттарывыстың аразынга садыгны хөгжүдеринге таарымчалыг салдарны ам безин чедирген. Бистиң харылзааларывысты катап тургусканывыстан бээр эрткен үениң, тодаргайлаарга чылдан биче ажыг үениң дургузунда бистиң чурттарывыстың аразында бараан саарылгазы 1961 чыл-биле деңнээрге бүдүн чартык катаптан ажыг көвүдээн. Чарар дугайында ам Рио-де-Жанейрода чорудуп турар садыгның болгаш төлелгениң чаа дугуржулгазының чугаалажыышкыннары совет-бразил садыг харылзааларын улам ыңай калбартырынга үндезиннерни тургузар дээрзинге идегеп турар бис.

Боттарывыс аравыска садыглажыышкынның хемчээлин көвүдедирин деткииринге белен бис. Совет Эвилели болза машиналарны болгаш дерилгени дашкаар үндүрүп турар улуг чурт болуп турар. Машина тудуунуң үлетпүрүнүң кылыгларының калбак ассортиментизин Бразилияга саналдап киирер арга бистиң садыг организацияларывыста бар. Нефть болгаш нефть продуктулар, тараа база өске-даа хөй-хөй барааннар ышкаш, ындыг барааннарны садыглаарынга эки аргалар бисте бар болуп турар. Моон-биле кады бис дашкаар үндүрери чаңчыл болган бразил барааннарны, ылаңгыя кофе, какао-бобылар болгаш өске-даа ол ышкаш барааннарны садып алырының хемчээлин калбартып болур ийик бис.

Өске сөс-биле чугаалаарга, бистиң чурттарывыстың аразынга садыг харылзааларын хөгжүдер аргалар дыка улуг-дур.

Сөөлгү чыл дургузунда совет-бразил харылзаалар өске талалар-биле база сегип эгелээнин күзел ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис. Политиктиг ажылдакчыларның, эртемденнерниң, уран чүүл ажылдакчыларының төлээлериниң солчулгазы улам-на үргүлчү болуп бар чыдар. Рио-де-Жанейрога совет-садыг-үлетпүр делгелгезинге бразилчилерниң илергейлээн сонуургалы бистиң күзеливисти хандырган. Бистиң кижилеривис Совет Эвилелинге Бразилияның салым-чаяанныг артистериниң көргүскен оюннарынга изиг байыр чедирип, бразил улустуң онзагай байлак культуразын бедии-биле үнелээн.

Мынчангаш Совет Эвилели биле Бразилияның аразында дипломаттыг харылзааларның катап тургустунганы бистиң чурттарывыстың найыралдыг кады ажылдажылгазынга калбак аргаларны ажыткан. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының утказы чүдел дизе, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг ийи күрүнелер кайызынга-даа ажыктыг чүүлдерни берип турар кады ажылдажылганың ындыг оруктарын дилеп база тып турарында. Бис ындыг кады ажылдажылга дээш туржур бис.

АЙТЫРЫГ. Садыг солчулгазындан ангыда ССРЭ бистиң чуртувустуң экономиктиг хөгжүлдезиниң чорудулгазын дүргедедиринге дузалаар сорулганы барымдаалааш, Бразилия биле экономиктиг кады ажылдажылганың идепкейлиг политиказын чорудуп болурун ССРЭ санап турар бе?

ХАРЫЫ. Бодунуң национал экономиказын хөгжүдер, бодунуң улустарының чаагай байдалын бедидер деп өске чурттарның чүткүлүн Совет Эвилели билип турар. Ооң ужурунда бистиң чуртувус өске күрүнелерге экономиктиг болгаш техниктиг деткимчени көргүзүп, экономиктиг хөгжүлдениң талазы-биле бодунуң дуржулгазын солчуп турар. Оларның экономиказын хөгжүдер талазы-биле өске чурттарга деткимчени көргүспүшаан, чурттуң тускай догуннаашкынын үреп турар кандыг-бир политиктиг азы өске негелделерни салбайн, а боттарывыстың аравыста харылзааларны дең эргеге болгаш бот-бодунга ажыктыг болур чорукка үндезилээш тургузуп турар болгай бис.

Чогум-на харын аңаа үндезилээш, ССРЭ дыка хөй өске-даа күрүнелерге экономиктиг болгаш техниктиг деткимчени амгы үеде көргүзүп, олар-биле сырый ажылдап турган өске чурттарга 480 үлетпүр бүдүрүлгелерни, электростанцияларны болгаш өске-даа объектилерни туткан болгаш тудуп турар. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарынга Совет Эвилелиниң көргүзүп турар ол дузаламчызының дугайын чугаалавайн тур мен.

Даштыкы монополистиг капиталдан хамаарылга чок турар национал экономиканы быжыглаар болгаш хөгжүдер сорулганы салган Бразилияның чазаа 1963—1965 чылдарда үш чыл планын ажылдап кылган болгаш ол үениң дургузунда национал бүдүрүлгени чылда 7 хуу хемчээлге өстүрери ында көрдүнгенин биске билдингир. Ол планның боттанывышкынынга бүгү-ле чедиишкиннерни бразил улуска күзеп турар бис.

Совет чазак экономиктиг кады ажылдажылга дугайында айтырыгны Бразилияның чазаа-биле чугаалажып көөрүнге болгаш Бразилияның экономиктиг хөгжүлдезинге деткимче көргүзериниң бот-боттары хүлээп ап болур хевирлерин тыварынга белен. Чижээлээрге, ССРЭ-ден эргежок чугула машиналарны болгаш дерилгени бээр дугайын, совет тускай эртемниглерни Бразилияже чорудар дугайын, ССРЭ-ге бразил тускай эртемниглерни белеткээр болгаш өөредир дугайын дугуржуп болур ийик.

Бразилияда, чижээлээрге, тудуг, архитектура талазы-биле кылып турар чүүлдерден ажыктыг хөй чүүлдерни совет кижилер база ап болур ийик деп бодап тур мен. Мынчангаш бистиң чурттарывыстың аразынга экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге бистиң бодалывыс бүрүн боттуг үндезинниг болуп турар.

АЙТЫРЫГ. Каттышкан Штаттар ол чуртту чааскаанзырадып турар болза-даа, Кубада социал болгаш экономиктиг организастаашкынның чаа хевирлери ажыктыг түңнелдерни берип шыдаар деп санап турар силер бе?

ХАРЫЫ. Эң эгезинден тура-ла ажылчы чоннуң революциязы болгаш ажылчы чонга революция болган куба революцияның тиилээниниң соонда үениң дургузунда Куба республика хөй эки түңнелдерни чедип алган. Ол болза хамыктың мурнунда национал байлакты болгаш күш-ажылдың үре-түңнелдерин бүгү куба улустуң эрге-ажыынга ажыглаарын магадылап турар ниитилел тургузуунуң ёзулуг улусчу, социалистиг бүдүжүнүң түңнели болуп турар. Бүдүрүлгениң чепсектериниң болгаш херекселдериниң ажылчы чоннарның холунга шилчээни маңаа үндезин фактор болган. Чуртка шиитпирлиг аграр реформазын боттандырган, чер болза ону ажылдап кылып турар кижилерниң болу берген. Мурнунда даштыкы монополияларның турган улуг үлетпүр, садыг болгаш саң-хөө бүдүрүлгелерин национализастааның түңнелинде оларның ээзи куба улус апарган. Куба — Латин Америкада бижик билбес чорукту узуткаан баштайгы чурт болур-дур.

Бодунуң баштыңчызы Фидель Кастро баштаан революсчу чазактың удуртулгазы-биле куба улус эрткен үениң аар-берге салгаан — көдээ ажыл-агыйның чаңгыс аай угланыышкынныг турганын узуткаарының херээнге кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган, национал экономиканы улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдеринге, чурттуң ажылчы чоннарының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге үндезиннер тургустунган.

Американың Каттышкан Штаттарының империалистиг бөлүктериниң талазындан тургузуп турар улуг бергелерни үргүлчү ажып эртер ужурга хостуг Куба таварышпаан болза, ол чедиишкиннерниң улам хөй турары чигзиниг чок ийик.

Кариб далайның районунга айыылдыг кризисти тайбың аргалар-биле таарыштыр шиитпирлээн болгаш дайынның шуут айыылы чайлаттынган амгы үеде безин ол районда байдал долузу-биле таарыштыртынган деп санап болур бе, кандыгыл?

Ол айтырыгга ынчаар санап болбас деп харыыны бээр апаар-дыр.

Каттышкан Штаттар Кубаже халдавас деп хүлээлгени бодунга алгаш, ооң-биле кады, болуушкуннарның көргүзүп турарындан алырга, Куба Республикага хамаарыштыр бодунуң өжээннешкек политиказындан, Кубада туруп турар тургузугну узуткаар, америк монополистерниң тергиинделин дедир эгидер деп бодунуң планнарындан ойталавайн турар-дыр.

Куба-биле садыглажылганы соксадырын, дипломаттыг, экономиктиг болгаш өске-даа харылзааларны үзерин чедип алыр сорулга-биле өске чурттарның чазактарынга ыйыышкынны кылгылап турар. Кубаның өске чурттар-биле садыглажыышкынның кызыгаарлаарынче угланган чаа хемчеглерни АКШ-тың чазаа чоокта чаа алган. Өскээр чугаалаарга, АКШ-та чамдык кижилер ылаңгыя Латин Америкага Кубаны даштыкы политика талазы-биле чааскаанзыргай байдалга тургузарын оралдажып турар-дыр.

Оон туржук, эң-не агрессчи америк бөлүктер, АКШ-тың бодунда безин «калчаарааннар» деп адаттырып турар кижилер Каттышкан Штаттарның чазаан Кубаже боо-чепсектиг халдап кирериниң кемниг болгаш оор ёзулуг оруунче амгы үеде ыдалап турар чүүл бар. Өске үзелдиг кожа-биле шыдажып черле болбас, Куба Каттышкан Штаттарга айыылды тургузуп турар деп олар чулчуруп турарлар. Ынчаарга бичии Куба Каттышкан Штаттарга кыжаныып болур бе ынчаш? Бир эвес күрүнелер боттарының аразында харылзааларын ындыг «принциптерни» удуртулга болдуруп алгаш тургузар чүве болза, ол чүү чүвеге чедирерил? Кожазынга таарышпас болза — аңаа удур шериг чорудар, өске чурттуң чазааның үзелинге таарышпас болза — аңаа дайын чарлаар, чепсектиг күштерни ынаар чорудар апаар ышкажыл. Ынчаарга ол дээрге — кара-туразында аажылал, бүрүн эргелиг күрүнелерниң иштики херектеринге каржы холгаарлаашкынның политиказы-дыр. КНО-нуң принциптерин, бүгү күрүнелерниң бүрүн эргелерин хүндүлээриниң болгаш оларның дең эргелиг болурунуң принциптерин хүндүлээри-биле ол бүгүнү канчап дүүштүрерил ынчаш?

Куба улус иштики херектерин чүге бодунуң канчаар көргени-биле эвес, харын соңгу-америк империализмниң күзээни ышкаш кылдыр ынчаар шиитпирлээр ужурлуг чүвел?

Бир эвес улуг күрүне бодунуң күзелин бичии чуртка күш-биле дөгээр дээр чүве болза, бир эвес бичии чурттуң политиказы азы социал тургузуу империалистиг монополияларга таарымча чок болганы-биле ону боой тудуп каар дээр чүве болза, ол ынчаарда — бөгүн Куба, даарта өске бир чурт, а соңгузугун харын үшкү латин-америк чурт улустар аразының херектеринге кара-туразында аажылалга болгаш күчүлелге когараар апаар ийик.

Ынчаарга куба улустуң бодунуң чуртунда тургузуп алганы ниитилел-политиктиг тургузуу — ол дээрге ооң иштики херээ-дир. Куба дээрге куба улуска хамааржып турар, ынчангаш куба улус — бодунуң салым-чолунуң ээзи — бодунуң чуртунга кандыг ёзу-чурумну тургузуп алырын шиитпирлээр эргелиг. Куба болза, бодунуң бүрүн эргезин камгалавышаан, бүгү-ле чурттар-биле таарымчалыг, чаагай кожа-хелбээ харылзааларлыг болуксап турар. Кариб далайның районунда байдалды долузу-биле таарыштырар төлээде Кубаның чазааның саналдап үндүргени чөптүг беш чүүлдерде ол дугайын аажок тодаргайы-биле бижээн.

Маадырлыг куба улус бодунуң алдарлыг революциязының чаалап алыышкыннарын камгалап ап, чаа-чаа кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алыр болгаш ооң оруунда турар бүгү-ле моондактарны база бергелерни ол ажып эртер дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас. Алдарлыг куба улустуң бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузарынга империалистерниң кандыг-даа күжениишкиннери моондактап шыдавас.

Бодунуң чөптүг демиселинге Куба чааскаан эвес. Ол болза социалистиг чурттарның, Латин Американың улустарының, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң деткимчезинге болгаш эп-сеткил каттыштырылгазынга даянып турар. Ынчаарга совет улусту ап көөр болза, Совет Эвилели революсчу Кубаның шынчы өңнүү турган болгаш арткан-даа дээрзин база катап медеглеп болур мен. Бистиң дузаламчывыска болгаш деткимчевиске ол кезээде идегеп болур деп бүзүрелди куба улуска берген бис. Куба өннүктеривисти бис черге кагбас бис.

АЙТЫРЫГ. Бистиң хүннеривистиң улустар аразының эң-не чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң чорудулгазынга латин-америк чурттар, ылаңгыя Бразилия, Силерниң бодалыңар-биле алырга, кандыг салдарны чедирип болурул?

ХАРЫЫ. КНО-нуң кежигүннери күрүнелерниң бештиң бир кезии болуп турар латин-америк чурттар, улустар аразының харылзааларында дыка улуг күш болуп турарлар. Амгы үениң улустар аразының чугула айтырыгларын ажыктыг кылдыр шиитпирлээринге боттуг салдарны чедирериңге оларда улуг аргалар бар. Латин Американың чамдык күрүнелери, ылаңгыя Бразилия ол угланыышкын-биле идепкейлиг туржуп турарын сеткил ханып демдеглеп турар бис. Маңаа Кубаны чугаалавайн-дыр мен, чүге дээрге тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны камгалаар дээш ооң демисели миллион-миллион кижилерниң чүректеринде изиг деткимчени чедип алган болгай.

Улустар аразының харылзааларын таарыштыр шиитпирлээри дээш Бразилияның президентизи дээрги Гуларттың, Бразилияның чазааның күжениишкиннеринге чүгле байыр чедирип болур. Маргылдаалыг айтырыгларны чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээри дээш, чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаары дээш Бразилияның идепкейлии-биле туржуп турары делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чымчадырынга черле кезээ салыышкын болуп турар. Чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле 18 күрүнелерниң комитединиң ажылынга Бразилияның ажыктыг ролю билдингир болгай. Ол комитетте Бразилияның, Мексиканың болгаш өске-даа нейтралдыг чурттарның саналын Совет Эвилели деткээн дээрзин билир болгай силер, ол санал болза ядролуг чепсектиң бүгү хевирлериниң шенелделерин соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алырынга дузалаарынче угланган.

Чоокта чаа Мексиканың национал конгрези бүгү чурттарның парламентилерин тайбынче, чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринче, шериг сорулгаларынга ядролуг шенелделер кылырын соксадырынче кыйгырган. Боо-чепсекти доктаашкын чокка эңдере бүдүрүп турарының кижи төрелгетенге кайы хире айыылдыын Латин Америкада улам хөйү-биле билип турар апарганын ол херечилеп турар-дыр. Мексиканың национал конгрезиниң кыйгырыы — ол дээрге делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының херээнге шыдаар шаа-биле салыышкынны киирер дээн чаагай күзелдир.

Амгы үениң эң чугула айтырыын — чепсеглениишкинни дүжүрерин угаазылалдыы-биле көрүп турарының илерелгези болур, латин-америк чурттарның ындыг базымнарын бедии-биле үнелеп турар бис.

Делегейниң боттуг контролю-биле чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң тодаргай программазын Совет Эвилели саналдап үндүрген. Ол программага үндезилээш, база хөй-хөй күрүнелерниң күзелдерин барымдаалап тургаш, чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң дугайында керээниң төлевилелин ажылдап кылгаш, 18 күрүнелерниң Женевада комитединге чугаалажып көөрү-биле киирген бис. Ол керээниң чүүлдерин боттандырар чорук кижи төрелгетенни термоядролуг дайынның кыжаныындан адырып, дайыннарны кижи төрелгетенниң амыдыралындан кезээ-мөңгеде чайладыр ийик.

Чепсеглениишкинни дүжүрерин боттандырар чорук аажок хөй түңнерни — ам шериг сорулгаларынга чарыгдап турар 120 миллиард долларны улустарның соңгаарлаттынмас херегледерин хандырарынга чыл бүрүде ажыглаар арганы бээр ийик. Бир эвес ол түңнүң эвээш кезиин безин кошкак хөгжүлделиг чурттарга дузалаарынга киирер болза, ол чурттар амгы салгалдың чурттаалгазының үезинде боттарының экономика талазы-биле хожудаңгай чоруун ажып эртип, Англия азы Франция ышкаш ындыг сайзыраңгай чурттарның үлетпүр бүдүрүлгезиниң амгы деңнелинге чоокшулай берген турар ийик.

Империалистер, милитаристер боттары чепсеглениишкинни дүжүрерин күзеп турар деп чүвеге идегеп болбас болбайнзаан. Барыын талада агрессчи бөлүктер чепсеглениишкинни дүжүрериниң херээн үзер дээш бүгү чүүлдерни кылып келген болгаш кылыпдаа турар. Чепсеглениишкинни дүжүрерин болгаш күрүнелер аразынга быжыг тайбыңны чедип алыр төлээде, улус массаларның идепкейлиг хөделиишкиннери негеттинип турар. Чүгле улустар боттарының шиитпирлиг хөделиишкиннери-биле делегей дайынынга орукту моондактап, чепсеглениишкинни дүжүрерин чедип ап болур.

АЙТЫРЫГ. Европаның «ниити рыногунуң» болгаш чиг-эт продуктуларын берип чаңчыкан өске диптерниң чурттарының экономиказынга ооң салдарының дугайында силерниң бодалыңар кандыгыл?

ХАРЫЫ. Европаның «ниити рыногу» империалистиг күрүнелерниң боттарының аразынга кадыг-дошкун адаан-демиселдиң баазазынга тыптып келген. Ооң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарының бирээзи болза, социалистиг лагерьның чурттарынга, а ол ышкаш Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарынга удур экономиктиг болгаш политиктиг демисел болур.

Делегейниң экономиктиг харылзааларының байдалынга Европаның «ниити рыногунуң» чедирер салдары кандыгыл дизе, таарымчалыг экономиктиг харылзааларга хоралыг болгаш когаралды чедирип турар деп ону айтып болур.

Совет Эвилели болза делегей садыы болгаш экономиктиг кады ажылдажылга дең эргеге болгаш кайы-кайызынга ажыктыг болур чорукка үндезилээш, ылгай көөр болгаш сагыштыы-биле тургускан моондактар чокка хөгжээн турзун дээш демиселди чайгылыш чокка чорудуп турар. Ындыг экономиктиг кады ажылдажылга янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының үндезини болур. «Европаның экономиктиг ниитилежилгези» бодунуң политиказын мырыңай өске угланыышкын-биле чорудуп турар. Европаның «ниити рыногун» бистиң хүлээп көрбейн турарывыс ооң-биле база тодараттынып турар.

«Ниити рыноктуң» кежигүннери — үлетпүр талазы-биле бедик сайзыраңгай күрүнелер чиг-эт алыр черлерни болгаш боттарының үлетпүр продукциязын сайгарар рыноктарны негеп турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттары чиг-этти бүдүреринге болгаш чедирип бээринге специализастаттынган турар болгаш ооң-биле кады үлетпүр продукциязын өске чурттардан садып ап турар ындыг байдалдың үр чылдарда хевээр арткан турарынга олар сонуургалдыг. Бо дээрге шынында колонизаторжу чурттарның байыырынче, а оларның чиг-этти ушта соруп ап турары чурттар түреңги чорукка артарын үргүлчүлээринче аппар чыдар ол-ла колониализмниң хевири-дир. Экономистерниң эң-не бөдүүнү-биле санап көргениниң ёзугаар алырга, латин-америк чурттар үлетпүр барааннары-биле чиг-эттиң өртектериниң аразында ылгалдан чыл-бүрүде 1,5 миллиард доллар хире когаралдыг болуп турар.

Латин-америк чурттарда ону эки билип турары иле ышкажыл. Эрткен чылдың сентябрьда КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга Бразилияның төлээзи өртектерниң дең эвезиниң өлүмнүг уржуктарының дугайын чугаалап тургаш, латин-америк чурттар болза «сөөлгү 10 чылдарның дургузунда бистиң дипке көргүскен даштыкы дузаламчы делегей рыногунга бистиң продукциявыска өртектерниң кудулаанының түңнелинде бистиң ышкынган чедириглеривистен дыка эвээш болганының фактызын коргуушкун-биле көрүп турар» деп демдеглээн.

Совет Эвилели бо чөптүг эвес чорукту узуткаар дээш демиселди калбартыры эргежок чугула деп санап турар. Совет Эвилели делегей садыында бар турар хагдынчак бөлүглежиишкиннерге удур. Чогум-на харын ооң ужурунда Совет чазак садыг талазы-биле делегей конференциязын чыылдырарының инициативазын кедуруп үндүрген. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVII сессиязы бо айтырыгның талазы-биле чогуур шиитпирни хүлээп алганы билдингир болгай, ынчангаш ам ындыг конференцияны чыылдырарының белеткелин чорудуп турар. Бо конференция болза, кандыг-бир ылгай көөр чорук чокка бүгү чурттарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар садыгның принциптерин тургузуп болгу дег, делегейниң ындыг чыыжы болган туруп болуру магат чок.

Силерниң солунуңар дамчыштыр бразил улуска аас-кежикти болгаш Бразилияның экономиктиг депшилгези дээш, ооң хамаарышпас чоруун улам ыңай быжыглаары дээш ооң демиселинге чедиишкиннерлиг болурун чүректиң ханызындан күзээшкиннерни совет улустуң мурнундан дамчыдарын түңнелинде күзээн ийик мен.

Украин ССР-ниң аныяк кукурузачыларының чөвүлел хуралының киржикчилеринге

Эргим эштер!

Украинаның аныяк кукурузачыларының чөвүлел хуралының киржикчилери силерге болгаш боттарының эрес-маадырлыг күш-ажылы-биле, бедик дүжүттери-биле бистиң Төрээн чуртувусту, бүгү совет улусту өөртүп турар республиканың тараажыларының хөй муң бүгү армиязынга байырны СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың мурнундан чедирер болганымга улуу-биле өөрүп база сеткилим ханып тур.

Эрткен чылдың ажылының түңнелдерин үндүрүп, чаа эң бедик сорулгаларны тодарадыры-биле бодуңарның чаңчыл болган чөвүлел хуралыңарда чыылган-дыр силер. 1962 чылда агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган турбуже 3600 кукурузачы звенолар, бригадалар болгаш агрегаттар, 800 өөредилге-бүдүрүлге бригадалары гектар бүрүзүнден кукурузаның 50 центнерден ажыг тараазын өстүрген болгаш ажаап алган. Украинаның байдалынга гектар бүрүзүнден кукурузаның 50 центнер дүжүдүн агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалы турда улуг шөлдерден ап болурун бодуңарның бедик бүдүрүкчүлүг көргүзүглериңер-биле, ындыг болганда, күш-ажылыңар-биле болгаш билдилииңер-биле бадыткаан силер.

Ол дугайында чүү эргежок чугулал? Кукурузаны ынакшылдыг, сагыш човаңгыр көөрү, ону билдилиг, эртем ёзузу-биле көөрү негеттинип турар. Чогум-на харын ооң ачызында силерниң алдарлыг шолбаннарыңар: Винницада Раиса Пасечник, Полтавада Надежда Севертова болгаш Иван Ляшенко Ровно областың Вербск школа-интернаттың өөредилге-бүдүрүлге бригадазы ындыг бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Олар гектар бүрүзүнден кукурузаның 100 центнер ажыг тараазын өстүрген.

Украин тараажылар 1963 чылда кукурузаның бедик дүжүдүн алыр, республикага 2,5 миллиард пуд тарааны бүдүрер болгаш күрүнеге 700—800 миллион пуд тарааны садар дээш демиселди чорудуп турар. Республиканың аныяк кукурузачылары ол социалистиг чарышче идепкейлиг киргени кончуг таарымчалыг-дыр.

Ындыг болза-даа силерниң ол дээш демисежип турар сорулгаңарны чедип алыр — гектар бүрүзүнден кукурузаның 50 болгаш оон хөй центнер тараазын алырын, каң аъттыг—тракторну быжыы-биле ээртепкеш, кукурузаны тарып, өстүрериниң комплексилиг механизациязын ажыглаарын Гиталов ышкаш өөренип алган, мурнакчы дуржулганың, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле нептереткен кижи чедип ап шыдаарын силерге чугаалап каар ужурлуг.

Ам кол чүүл — часты бүгү тала-биле белен уткуурy, кукурузаның тарылгазын кыска хуусааларда бедик шыңарлыг кылдыр чорудары, ону тарып, өстүреринге мурнакчы агротехниктиг аргаларны калбаа-биле нептередири, өстүрген дүжүттү өй-шаанда ажаап алыры болур.

Комсомолчулар болгаш аныяктар көдээ ажыл-агый продукциязының элбекшилин тургузар дээш демиселге партияның кезээде шынчы дузалакчылары болуп келгеннер. Украинаның аныяк кукурузачылары кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрериниң үлегер-чижээн чурттуң бүгү аныяк тараажыларынга көргүзүп шыдаар дээрзинге бүзүрелди илергейлеп тур мен.

Эргим өңнүктер! Силерге база катап чүректиң ханызындан байыр чедирип, тараа бүдүрерин көвүдедир дээш, бистиң чуртувуска көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилин тургузар дээш демиселге улуг чедиишкиннерни силерге күзеп тур мен.

Н. С. ХРУЩЕВ.

Украинаның аныяк кукурузачыларының чөвүлел хуралы

КИЕВ. (СЭТА). Украинаның аныяк кукурузачыларының республика чөвүлел хуралы март 29-та Киевте ажыттынган.

Чөвүлел хуралдың президиумунда — Украинаның КП ТК-зының бирги секретары Н. В. Подгорный, УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы В. В. Щербицкий, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Д. С. Коротченко, Украинаның КП ТК-зының секретары В. Г. Комяков, колхоз шөлдериниң алдарлыг мастерлери Е. А. Долинюк, Н. Г. Загладa, А. М. Ладани болгаш өскелер-даа.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Украинаның аныяк кукурузачыларынга Никита Сергеевич Хрущевтуң байырлыг чагаазын сорук кириишкин-биле уткаан.

1963 чылда кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрер талазы-биле республиканың аныяк кукурузачыларының сорулгаларының дугайында илеткелди Украинаның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары Ю. Н. Ельченко кылган.

КӨДЭЭГЕ ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ЧАА ҮЕ-ЧАДАЗЫ

ИРКУТСКИГЕ БОЛГАН ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

«Амгы үениң байдалдарында партия организациязының идеологтуг ажылының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның идеология килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы **А. Г. Егоров** кылган.

Идеология ажылын шынар талазы-биле бедик чадаже көдүрериниң бүгү-ле болдунар аргалары амгы үеде бисте бар болуп турар дээрзин илеткел болгаш оон соонда калбарып үнген саналдар тодаргай көргүскен. XXII съездиниң сөөлүнде болуп эрткилээн партияның Төп комитединиң Пленумнары көдээ ажыл-агыйда болгаш үлетпүрде херектиң байдалын ханызы-биле анализтеп көрген болгаш практиктиг ажыл-херектерниң дайынчы программазын, а ол ышкаш коммунизмни калбаа-биле тургузуп турарының үезинге эң-не бүрүнү-биле дугжуп турар, ажыл-агый, күрүне болгаш партия удурттулгазының ындыг чаа хевирлерин бүрүнү-биле тодараткан. Ындыг болган төлээде, коммунизмче дүргедээшкинниг бурунгаарлаарлын хандырып турар болгаш улусчу чогаадылганың күчүлүг үнер дөстерин, хоорайга, ол ышкаш көдээге массаларның эгелекчи чоруун ажыдып турар ёзулуг-ла революстуг улуг өскерилгелер бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга болган.

Бистиң бүгү-ле идеологтуг ажылывысты-даа ол эң чугула өскерлиишкиннер-биле дүүштүр тургускан турар ужурлуг, идеология ажылы совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында оон херек кырында боттуг хереглелдеринге бүрүн дүүшкен турар ужурлуг дээрзинге чигзиниг чок—деп, ораторлар онзалап демдеглээн.

Идеология ажылының дээштии, чедиишкиннии, ук ажылды үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле, кол сорулганы — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын шиитпирлээри-биле канчаар ыяк холбаштырып турарындан хамааржыр.

Көдээге политиктиг, чырыдыышкынныг, кижизидилгелиг ажыл-чорудулганың хөгжүүр ужурлуг кол-кол угланыышкыннары чөвүлел хуралдың чорудулгазында тодаргай илереп келген. Бо чылын тараа белеткелин 4 миллиард 500 миллион пуд чедирер, эът, сүт болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин болгаш садып алырын дыка көвүдедир сорулганы партия салган. Көдээге чорудар бүгү-ле идеология ажылы хамыктың мурнунда ол сорулганы күүседиринге чагырткан турар ужурлуг.

Ам көдээниң ажыл-ишчилери часкы тарылгага белеткенип турар, ынчаарга ол хайнышкынныг өйже үлегерлиг киреринге, чаагай дүжүттү өстүргеш, чогуур өйүнде ажаап алырынга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүреринге бүгү-ле бар болуп турар болдунар аргаларны бүрүнү-биле ажыглаарынга идеология ажылының бүгү-ле аргалары-биле идиг бээр херек.

Эрткен чыл чурттуң көдээ ажыл-агыйынга эвээш эвес чаа чүүлдерни киирген. Тарылга шөлдериниң тургузуун улуу-биле өскерткен, кукуруза, чигир свёклазы, бобылар дээн ышкаш шак ындыг культураларны массалыы-биле шиңгээдип алыры үргүлчүлеп турган. Колхозтар болгаш совхозтар тарылга шөлүн дыка калбарткан. Ынчалза-даа бистер сеткил оожургап шыдавас бис. Сибирь дээн ышкаш шак ындыг тараалаң черниң байлак курлавырларын ам-даа четче ажыглавайн турарының фактыларын чөвүлел хуралга чижек кылдыр көргүскен.

Ылаңгыя бир дөмей бойдус байдалдарлыг черлерде туруп турар Сибирьниң янзы-бүрү колхозтары ыракта-ла бир дөмей эвес түңнелдерни ап турарын көргүзүп турар сан-медээлер ол дугайын херечилеп турар. Хожудап турар ажыл-агыйларга дузалаарының эргежок чугулазын Н. С. Хрущев чаңгыс удаа эвес айтып келген. Ол болза партия обкомнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының эң-не чугула сорулгазы-дыр. Ол болза идеология ажылында эң чугула звено-дур. Көдээ амыдыралдың ужур-утказы болуп турар өске-даа хөй-хөй айтырыглар идеология ажылының кичээнгейиниң кавызынга хамааржыр. Ол болза ажыл-агыйларның аразынга чогаадыкчы социалистиг чарышты организастаары, колхозтуң иштики демократиязын хөгжүдери, көдээниң ажыл-ишчилериниң янзы-бүрү категорияларының сагыш-сеткил хереглелдерин барымдаалаары болгаш өске-даа чүүлдер-дир. Ажыл-агый бүрүзүнге чедери, кижи бүрүзүнге чедери—идеология фронтузунуң чедиишкини хамааржыр чүгле ол-дур.

ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫҢ ДЭЭШТИИ

Массаларның ортузунга чорудар политиктиг ажылдың түңнелдерин дагжыларның болгаш каң эзилдирикчилериниң, тараажыларның болгаш малчыннарның күш-ажылының үре-түңнелдерин деңзилеп көөрү ышкаш, база-ла ынчаар үнелеп көөр болгай. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң идеология ажылдакчыларының күженишкиннери ам коммунистиг ниитилелдиң материал-техниктиг баазазын тургузарының улуг болгаш тодаргай сорулгаларын шиитпирлээринде, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер талазы-биле күрүне планнарын күүседиринге мөөңнеттинген.

Политиктиг ажылда дээштиг чорук болза шиитпирлиг фактор болур деп, бир дугаарында санал берген, СЭКП-ниң Иркутск көдээ обкомунуң секретары эш **Антипин** онзалап демдеглээн. Ындыг болган төлээде идеология ажылдакчыларының кол сорулгазы болза Иркутск областың ажыл-ишчилериниң 1963 чылда тарааны, эътти, сүттү эрткен чылдаазындан дыка хөйнү бүдүреринге идепкейлиг дузалаары болур.

• Иркутскиниң бүдүрүлге эргелелиниң партия комитеди сүт-бараан фермаларында ажыл-херектиң байдалын ханызы-биле тодаргайлап база анализтеп көрген—деп, оратор уламчылаан.—Күш-ажылды организастап турарында, партийжи-политиктиг ажылда четпестерни болгаш алдагдалдарны илереткен. Партком болза мурнунда чамдыкта кылып турганы ышкаш ажыл-херекти хурал-суглааның, «албадап-сыргададырының» дузазы-биле эвес, а кижилер ортузунга боттуг, организакчы ажыл-биле экижидип турар. Фермаларның коллективтериниң, саанчыларның болгаш кадарчыларның аразында социалистиг чарышты организастаан. Ында эң дээре чижектерни болгаш эң дээре дуржулгаларны чүгле пропагандалаары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын ол дуржулганы дүрген шиңгээдирин чедип ап турар. Парткомнуң ажылдакчылары болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери фермаларга баргаш, кижилерге үнелиг сүмелерни берип, оларның хууда күштеринге бүзүрелди быжыглап, улам-на хөй болгаш эки ажылдаар күзелди хайныктырып турарлар. Мурнакчы саанчы эш Латышева удуртулганың чаа стилиниң дугайында мынча деп чугаалаан: «Бистер мурнунда-даа эки ажылдап турган бис, ынчалза-даа ам ажыл-херек улам-на эки чоруттунуп турар апаарды, чүге дээрге удуртукчулар бистиң-биле чугаалажып, бисти деткип, эки сүмелерни берип турарлар-дыр». Эш Латышеваның ажылдап турары «Ильичиниң оруу» колхозка сүт саалдазы кыска хуусааның дургузунда ийи-үш катап өскен. Бүдүрүлгеде мурнакчы ажылдап турар кижи бүрүзү хожудап турар эжинге доктаамал дузалажып турар.

— Бистиң Усть-Ордының Бурят национал округу—Иркутск областың көдээ ажыл-агыйлыг улуг району, тереӊ суглуг Ленадан болгаш буурул Байкалдан эгелээш, харлыг баштыг бедик Саян сыннарынга чедир чаттылып чоруткан—деп, партияның округ комитединиң идеология килдизиниң эргелекчизи эш **Бадиев** бодунуң чугаазын эгелээн. Ол чер шаанда хаанныг Россияның биче продуктулуг көдээ ажыл-агыйлыг, хожудаңгай, бүдүүлүк, кыдыг чери турган. Аңаа Совет эрге-чагырганың ажытканы сан-түң чок байлактарның дугайын оратор төрээн крайынга улуг ынакшыл-биле чугаалаан. Бистиң Төрээн чуртувустуң ол ырак булуңунга безин усть-лабинчилерниң кыйгызы чеде берген. Округтуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедирин төлевилээн. Усть-лабинчилерниң эгелээшкинин ёзугаар социалистиг чарыштың организакчылары коммунистер, комсомолчулар болуп турарлар.

Округта культураның улуг тудуушкунун чорудуп турар. Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда аңаа 50 ажыг культура бажыңнарын, библиотекаларны, школаларны туткан. Идеология ажылынга идепкейлиг киржип турар национал интеллигенцияның улуг отряды бар апарган.

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАГА КИЖИЗИДЕР

— Күш-ажылдың эки үлегер-чижээнге, мурнакчы дуржулгага колхозчуларны болгаш ажылчыннарны кижизидери кончуг чугула деп санап турар бис—деп, Исыкульдуң бүдүрүлге эргелелиниң парткомунуң секретарының оралакчызы эш **Малышкин** чугаалаан.

Ол сорулга-биле бистиң партия комитедивис бүдүрүлге эргелели-биле кады, одуруглар аразын сайзырадыр культураларны тарып өстүрериниң агротехниказының талазы-биле, үрезин ажыл-агыйын организастаар талазы-биле, мал ажылының талазы-биле мурнакчы дуржулганың школаларын бүгү-ле ажыл-агыйларда организастаан бис. Эртем-бүдүрүлге конференциялары улуг нептерээшкинни ап турар, оларны белеткээринге көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери идепкейлиг киржип турарлар.

Чер ажылының одуруглар аразын сайзырадыр системазын шиңгээдип алырының, эң-не үнелиг культура болур сояның тарылгазын калбартырының дугайын партияның Амур область комитединиң секретары эш **Танский** чугаалаан. Бо эң чугула херекке идеологияның албан черлериниң ажылдакчылары эң-не идепкейлии-биле киришкеннер. Сояны шиңгээдип алыр дээш демиселге идеология комиссиялары, партия комитеттериниң болгаш редакцияларның чанында штаттан дашкаар килдистер киржип турган. Ол культураның ужур-дузазының дугайын улус университеттеринге номчаан лекцияларга, агитпунктуларга кылган беседаларга чугаалап турган. Ынчаарга ооң түңнелин бөгүн көрүп болур. Сояны шиңгээдип алган чорук областың колхозтарының болгаш совхозтарының экономиказын өскерткен. Көдээ ажыл-агыйның продуктуларын садып-саарганындан алыр орулгалар ийи чылдарның дургузунда ийиден ажыг катап өскен. Мурнакчы дуржулганы пропагандалаары болгаш шиңгээдип алыры—идеология ажылының эң чугула составтыг кезээ болур—деп, оратор чугаалаан.

Новосибирск областың «Тартас» совхозунуң директору эш **Белоногов** ук ажыл-агыйның сорулгаларынга холбаштыр тодаргай экономиканы өөренип турарының дуржулгазын чугаалаан. Ооң удуртуп турар семинары мал ажылдыг улуг совхозка күш-ажылды организастаарының эң-не негелделиг айтырыгларын эртемниг үндезинге тургузарының аргазын берип турар.

Семинарга онза кичээнгейни ажыл-агыйның орулгалыг болур чоруунга салып турган. Бүдүрүлгени специализастаарының, фермаларга, бригадаларга бухгалтер учёдун организастаарының, бот-үнениң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң айтырыгларын база-ла чугаалажып көрүп турган.

Семинарның мурнунга чаа-чаа сорулгаларны амыдырал салып турар. Ынчаарга ооң чоокку кичээлиниң темазы—часкы тарылга болур.

— Ам бистиң үлегеривисти ёзугаар, ажыл-агыйның орулгалыг болур чоруун өөренир талазы-биле школаны Чановск парткомунуң шиитпири-биле эргелелдиң өске-даа совхозтарында тургускан—деп, эш Белоногов чугаалаан.—Экономиктиг өөредилге бүдүрүлге амыдыралының чарылбас кезээ болу берген.

1962 чылда күрүнеге тараа, сүт, эът дужаарының планын ажыр күүсеткен совхозтуң чедиишкиннери экономиктиг өөредилгениң дээштииниң дугайын херечилеп турар.

УЛУСТУҢ ЭГЕЛЕКЧИ ЧОРУУ

Совет кижи кайы-даа участокка ажылдап турза, ол чер-ле болганга партияның идеяларының пропагандалакчызы, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының улуг программазын амыдыралга боттандырары дээш демиселчи-дир. Улустуң эгелекчи чоруу—идеология ажылынга-даа күчүлүг фактор.

Коммунистиг ниитилелдиң чаа кижизин кижизидери школага эгелээр. Омск областың дуржулгазы көдээ школа дугайында бүгү улустуң сагыш салыышкынының чижээ боор болур. Омск облкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи эш **Арсеновтуң** дыңнатканы-биле алырга, аңаа чаңгыс эрткен чылдың дургузунда хөй-ниитиниң идепкейлиг киржилгези-биле барык 15 муң кижи өөренир көдээниң 173 школаларын, 75 интернаттарны болгаш 75 мастерскаяларны тудуп тургускан. Бо өөредилге чылынга школаларны эң эки белеткээни дээш Омск обласка Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС шилчип чоруур Кызыл Тукту тывыскан.

Новосибирск областың Тогунинск бүдүрүлге эргелелиниң «Гигант» деп колхозундан келген киномеханиги эш **Федяшевтиң** саналы чөвүлел хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин хаара туткан.

— Чоннуң коммунистиг ёзуга кижизидеринге кинонуң ролюн бедидерин бистер быжыг-туруштуу-биле чедип ап турар бис—деп, ол чугаалаан.—Киномеханиктери дээрге көдээ интеллигенцияның чугула отрядтарының бирээзи-дир.

Эш Федяшев көдээниң киномеханиктеринден бригаданы организастаан болгаш ону хөй-ниитиниң шугуму-биле баштап турар. Ол бригаданың эгелекчи чоруу-биле доктаамал ажылдап турар кинолекторийни организастаан, ооң ажылынга агрономнар, зоотехниктер, башкылар, партия активтери идепкейлиг киржип турарлар. Лекторийниң ажылының планын партия комитединге чугаалажып турар. Бригада ай бүрүзүнде көдээниң суурларынга көдээ ажыл-агыйда мурнакчы дуржулга дугайында чээрби чедир эртем болгаш документалдыг кино-чуруктарны көргүзүп турар.

Киномеханиктери библиотека база клуб эргелекчилери-биле демниг ажылдап, чаа кинолар дугайында көрүкчүлер конференциязын кады организастап турарлар.

— Бир эвес кижилер боттарының дыштанылгазын культурлуг эрттирип, бодунга сагыш салыышкынын медереп билип турар болза, оларның ажылдаары-даа магалыг болур дээрзинге бүзүрээн мен—деп, Чита областың Бурят национал округунда Киров аттыг колхозтуң «Кызыл майгын» эргелекчизи эш **Жалсанов** чугаалаан.

«Кызыл майгын»—ол дээрге культура фронтузунуң эң-не биче единицазы эвес-тир. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш демисежип, чалгааларны сойгалап иледип турар «Торга» деп сатириктиг солунну ында база-ла үндүрүп турар.

Көдээ пропагандист келир үени көрүп турар: «Мал ажылынга кээп турар аныяк кижилерниң саны чыл бүрүзүнде көвүдээр апаар. Ол кижилерниң сонуургалдары болгаш хереглелдери чыл бүрүде бедип турар, ындыг болганда оларны культура талазы-биле хандырары-даа эң-не бедик деңнелге турар ужурлуг... «Автоклубтар дугайында айтырыгны дүрген шиитпирлээрин ССРЭ-ниң Культура министерствозундан көдээ пропагандистерниң негеп турарын хөлүн эрткен деп болбас, чүге дээрге мал ажылдыг районнарга эргежок чугула болуп турар ындыг автоклубтарны садып алыр хөреңгилер ырак-узак Забайкальеде колхозтарда бар-дыр деп, оратор чугаалаан.

БҮДҮРҮЛГЕ-БИЛЕ ТУДУШ ХАРЫЛЗАШТЫРАР

Бо чөвүлел хурал—ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинче партияның аажок улуг сагыш салыышкынының база бир херечилели-дир—деп, партияның Якут обкомунуң секретары эш **Черняев** чугаалаан. Партийжи удуртулганың принцивин бүдүрүлгеге барымдаалап эде тургусканы масса-политиктиг ажылга чаагай салдарлыг болганын практика көргүскенин ол демдеглээн. Якут АССР-ниң колхозтарының болгаш совхозтарының партия организациялары ажылдың мурнакчы аргаларын калбаа-биле пропагандалап турар апарган. Ажыл-агыйлар малдың баш санын өстүрбүшаан, эрткен чылга деңнээрге эът бүдүрерин улгаттырар деп боттарынга алган бедик хүлээлгелерин мурнакчы дуржулганы ажыглап тургаш бо чылын күүседип шыдаары чугаажок. Бисте бүдүрүлгени өстүрериниң чүгле чаа сорулгалары төлевилеттинген чүве эвес. Якутияның колхозчулары болгаш совхозтар ажылчыннары коммунистиг ёзу-биле чурттаар болгаш ажылдаар деп шиитпирлээннер.

— Клуб ажылының колхоз бүдүрүлгези-биле дорт харылзаазының дуржулгазының дугайын чугаалаксаан мен—деп, Красноярск крайының Минусинск районда «Спартак» колхозтуң клувунуң эргелекчизи эш **Роосс** бодунуң чугаазын эгелээн. Чоннуң өзүп турар культурлуг негелделерин хандырарынга колхозка канчаан дузалаза экил, мурнакчы дуржулганы ажыктыг кылдыр солуужарынга чүнү кылырыл дээрзин клуб ажылдакчылары актив-биле кады СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң сөөлүнде чугаалажып көрген. Өскелер-биле бир дөмей байдалдарга ажылдап тургаш-ла, эң эки түңнелдерни чедип ап турар кижилер колхоз бүрүзүнде бар-ла болгай. Аныяк ажылдакчыларга база хожудап турарларга дуржулгазын дамчыдып бээр кылдыр шак ындыг кижилерни кииріштирер деп клубтуң чөвүлели шиитпирлээн.

Түңнел саадавайн-даа илереп келген. Дуржулга солчуушкунун калбаа-биле ажык болдурган. Бо эң чугула херек колхоз клувунуң ажылының кол утка-шынары апарган, ону бүдүрүлгениң бедик көргүзүглери дээш коллективтиң демиселиниң эргежок чугула кезээ болдурган. Эш Роосс ындыг көргүзүглерниң чамдыктарын чижек кылдыр көргүскен. Чижээ, ол ажыл-агый эрткен чылын күрүнеге 13 муң тонна тарааны пландан ажыр саткан. Клубтуң ажылдакчылары колхозтуң улам эки ажылдаарынга дузалаар пропаганданы ам-даа күштелдирер — деп оратор медеглээн.

Хабаровск крайының Дежневск совхозунуң мурнакчы дуржулга кабинеди көдээ ажыл-ишчилерниң ортузунда бедик авторитеттиг болгаш сурагдыг болуп турар. Кабинеттиң эргелекчизи эш **Павлов** кабинеттиң инициативи-биле аныяк малдарны дүрген семиртип азыраарының дугайында беседаларны совхозтуң бүгү салбырларынга чорутканын чугаалаан. Дүрген семиртир азыралга эң баштай биске бүзүревейн турганын болгаш чамдык кижилер харын-даа «чамдыктарда чуурга алдын дег болгай, а силерниинге эът алдын дег болур-дур» дижип кыжырыксап-даа турганын чугаалаар херек—деп оратор демдеглээн. Ынчалза-даа дуржулганы түңнээш, семирти чемгерилге үезинде дүн-хүннүң ортумак немелде деңзизи килограмм ажып, а бир харлыг бугажыктың деңзизи хунан бугажыктынга деңнежип турарын санап үндүрүп кээривиске, ынчан кыжырыырын соксаткан болгаш биске бүзүрээннер. Ам семирти азыралда 10 баш эвес, а 120 баш туруп турар. Кабинеттиң чанында механизаторларга организастаан экономиктиг эге школа ажылдап турар. Кабинетке улус кезээде хөй чыглыр. Колхозтар ажылдакчылары оларны дүвүредип турар айтырыгларга харыыны оон тып алырынга болгаш чаа литературалар-биле таныжарынга бүзүрээш кээп турарлар. Агитаторлар болгаш пропагандистер-даа беседаларга материалдар тып алыр дээш бо-ла келирлер. Чоокта чаа «Тарылгага белен сен бе» деп темалыг аас журналын үндүрерин организастаан. Парторганизация секретары илеткел кылган, мурнакчы механизаторлар боттарының дуржулгазын бо чылын канчаар ажыглаар деп бодап турарын, кандыг бергелерге таваржып турарын чугаалааннар болгаш бо чылын часкы тарылганы канчаар организастаза экил дээр дугайында саналдарын бергеннер.

Коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринче массаларны организастаарының болгаш мобилизастаарының күчүлүг чепсээ бистиң парлалгавыс, радиовус болуп турар. Примор крайының радиодамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле комитединиң даргазы эш **Юрченко** бодунуң чугаазынга бүдүрүлгениң боттуг херээнге радионуң дорт киржилгезиниң радио-биле кыйгырыжылгалар, радиорейдилер, үнүүшкүннүг редакция болгаш өске-даа ол ышкаш хевирлерниң дугайын чугаалаан. Чижээ, марттың 11-ден 18-ке чедир Приморскийниң радиозу часкы тарылгага белеткел талазы-биле ийи рейдилерни организастаан. Рейдиге партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер, механизаторлар шупту 1200 хире кижи киришкен. Рейдиниң материалдарын совхозтарның парторганизациязының ажык хуралынга чугаалашкан. Четпестерни чайладыр талазы-биле далаштыг хемчеглер алдынгылаан. Ол ышкаш оратор радиодамчыдылганың дылының болгаш чедингириниң дугайында элээн саналдар чугаалаан. Совет кижилерниң күш-ажылчы маадырлыг чоруунуң дугайында тода болгаш хандыкшыл-биле чугаалаар херек—деп ол демдеглээн.

КЕЛИР ҮЕ ДУГАЙЫНДА ХАНЫ СЕТКИЛ-БИЛЕ

— Бистиң бүдүрүлге эргелелиниң партия комитеди кижилер-биле хүн бүрүде ажылды бодунуң ажылында кол чүүл кылдыр санап турар —деп, Бурят АССР-ниң Кабанск бүдүрүлге эргелелиниң партком секретарының оралакчызы эш **Лошкомоева** чугаалаан.

«Кабанский» совхоз 1963 чылда эът бүдүрерин барык бүдүн чартык катап улгаттырар, ооң элээн хөйү өдүректер өстүреринден алдынар. Өске бир, «Байкал» совхоз чоокта-ла хожудаңгай ажыл-агый турган. Сөөлгү үш айларда, кажан парткомдан эштер совхозка, фермаларга, удаа-дараа барып, саанчы, кадарчы бүрүзү-биле чугаалажып турар апарган сөөлүнде ажыл экижээн. Ол бүгү саадавайн-на бүдүрүлге көргүзүглеринге эки салдарын чедире берген.

Партком мурнакчы дуржулганы нептередир дээш демисешпишаан, эң эки хойжуларга, кушчуларга, саанчыларга тураскааткан бюллетеньнерни үндүрүп турар. Мурнакчы дуржулганың чеди школалары ажылдап турар. Экономиктиг конференцияларны эрттирип турар. Көдээ ажыл-агый эртемнерин пропагандалаар талазы-биле кинолекторий ажыттынган. Бурятияның малчыннары көдээ ажыл-агыйны партияның шиитпирлеринде болгаш Н. С. Хрущевтуң чугааларында тодараттынган деңнелдерге чедир дүрген көдүрериниң аргаларын боттуу-биле медереп билип турарлар.

Индирде ыраккы Чукотканың төлээзи—партияның Чукот окружкомунуң секретары эш **Айнавье**.

Чукоткада үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның шапкын темпилиг хөгжүп турарын ол чугаалаан. Чартык ортулуктуң делгем одарларында Алясканың, Финляндияның, Норвегияның ивилерин катай алганындан-даа хөй өөр-өөр ивилер одарлап турарлар. Ында иви ажылы—ажыл-агыйның кол адыры. Ынчангаш агитас-массалыг ажылдың төвүн төп кодан суурлардан каш-каш чүс километр ыракта ивижилер, аңчылар чурттап турар, чедери безин берге черлер болур Тундраже шилчидип турар. СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарының болгаш СЭКП ТК-ның пленумнарының шиитпирлериниң талазы-биле аңаа 9 муң лекцияларны номчаан. Ук черниң үндезин чонунуң иштинден лекторлар саны өзүп турар. Чукот национал округтуң барык бүгү ажыл-агыйларында мурнакчы дуржулганың школазы тургустунган. Ивижилер ортузунга масса-политиктиг ажыл чорудары-биле колхоз, совхоз бүрүзүнде дөртен хире «Кызыл чадырлар» организастаттынгылаан болгаш ажылдап турарлар. Чадыр санында-ла башкы, фельдшер, киномеханик бар. Олар хана солуннарын үндүрүп, иви бригадаларының социалистиг чарыжын оларга чырыдып турарлар. Дуржулгалыг кадарчыларның чугааларын магнитофон ленталарынга бижээш, оларны бүгү бригадаларга катап чугаададып турар. Хөй-хөй Кызыл чадырлар чамдык чедиишкиннерни чедип алгылаан болза-даа, хөй чылдар мурнунда тывылган культура-массалыг болгаш политиктиг ажылдың ол хевири амыдыралдан ам чыдып каап турарын билип турар бис. Культура-амыдырал хандырылгазының комплекстиг бригадаларын тургузарының эргежок чугула үези ам келген. Ол сорулга-биле бистиң үлетпүрүвүстүң үндүрүп турары берге черлерге торулбас автомобильдерни ивижилер ажыглаарлар. Ындыг машиналар Чукоткада бар, ынчалза-даа оларның саны эвээш—деп, эш Айнавье чугаалаан.

— Бо час Красноярскыларга өөрүнчүг болуушкунну берген: Делегейде эң улуг Красноярск ГЭС-тиң тудугжулары күчүлүг Енисейни март 25-те дуй боопканнар. Ол болза Енисейниң гидротудугжуларының улуг күш-ажылының түңнели болур. Улуг хемниң энергиязы бистиң крайывысты, ооң үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйын, культура тургузуушкунун чаарты тургузар—деп Красноярскиниң көдээ крайкүүскомунуң культура эргелелиниң начальниги эш **Крикливый** чугаалаан. 1963 чылда Красноярскиниң тараачыннарының бедик хүлээлгелериниң дугайын, чеди чылдың бешки чылының улуг планнарын күүседир талазы-биле тараажыларга крайның идеология албан черлериниң ажылдакчыларының канчаар дузалажыр дээрзиниң дугайын оратор чугаалаан.

Партияның идеязының кайгамчыктыг пропагандистери, чаа Программаны амыдыралга боттандырары дээш агитаторлар көдээ башкылар болур.

Тыва АССР-ниң Чөөн-Хемчик районунуң «Большевик» колхозунда пропагандист—башкы эш **Монгуш** чорудуп турар кичээлдерниң идея-политика талазы-биле бедик деңнелдиг болуру, өөренип турар материалдарны коммунистиг тургузуушкунунуң практиказы-биле холбаштырары пропаганда ажылында эң-не кол чүүл болурунуң дугайын чугаалаан. Ынчангаш кичээлдер сонуурганчыг болгаш чедингир, дыңнакчыларның сонуургалын бедитсин дээш үргүлчүле оралдажып турар мен. Билиин бедидеринче кижилерниң чүткүлү оларның бүдүрүлгечи идепкейинге үргүлчү-ле дузалыг болуп турар. Кичээлдерге белеткениримде парторганизация секретары-биле, колхоз даргазы-биле болгаш тускай эртемниглер-биле хөй удаа чугаалажып турар кижи мен. Колхозта ажыл-херектиң байдалын олар меңээ таныштырып, эргежок чугула сан-медээлерни хандырып, бүдүрүлгениң мурнакчыларынга бистиң дыңнакчыларывыстың баарын организастап турарлар—деп ол чугаалаан. Политиктиг өөредигни экономика болгаш техника талазы-биле билиглер-биле холбаштырары эргежок чугула апарган деп санап турарын бодунуң чугаазынга эш Монгуш медеглээн. Марксизм-ленинизмниң идеяларын нептередирин — бедик идегелди пропагандистер бистерге партия идегээн. Ол бедик идегелди алдарлыы-биле шынзыдары пропагандист бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези болур—деп, түңнелинде ол чугаалаан.

Көдээ херээжен башкы—агитатор эш **Великойнуң** (Новосибирск областың Барабинск районундан) чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Ол болза угаан-бодалының бүгү күжүн, бүгү билиглерин кижилер-биле чогаадыкчы, идеологтуг ажылга берип турар кижиниң хайнышкынныг чугаазы болган.

Кайы-бир айтырыгны тайылбырлаары-биле чурттакчыларже баар мурнунда совхозта партия комитеди агитаторларның семинарын чорудары бисте чурум болган. Бистиң ол семинарларывыска көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, ажыл-агый удуртукчулары, партком кежигүннери чүве чугаалап турарлар. Районнуң совхозтарында ажыл-херектерниң байдалын олар биске таныштырып турар. Көдээ ажыл-агыйны шыңгыы көдүрер болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганы сайзыраңгайжыдар талазы-биле тодаргай хемчеглерни төлевилээн СЭКП ТК-ның пленумнарының материалдарын тайылбырлаар талазы-биле кол черни агитация ажылын хамаарыштырып турар бис. Агитаторларның элээн хөй беседалары усть-лабинчилерниң чагаазынга хамаарышкан. Кижилер-биле ындыг ажылды чорутканының түңнелинде бистиң колхозувус хожудаңгай турганындан мурнакчыларның санынче үнген. Сүт саалдазы көвүдээн. Саанчылар 1963 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар—деп ол чугаалаан.

Бистиң коммунистиг партиявыс кижи дугайында сагыш салыышкынын чугулалап көрүп турар. Бир эвес агитатор ажылчы чоннарның негелделеринге хайгаарал чок эртпес болза, чүгле ынчан ол чон ортузунга чедиишкинниг ажылдап шыдаар. Агитатор кижи бүрүзүн чүгле дыңнаар ужурлуг эвес, харын оларга дузалаар ужурлуг — деп оратор уламчылаан.

Чеди чылдың бешки чылы чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин шыңгыы көвүдээриниң чылы болур. Ооң магадылалы—колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилериниң ак-сеткилдиг, чүткүлдүг ажылы болур—деп, түңнелинде ол чугаалаан.

Алтайда партийжи-политиктиг ажылдың дыка калбарганының дугайын политчырыдыышкынның Алтай край Бажыңының эргелекчизи эш **Добросердова** чугаалаан. Пропагандистер-биле ажылга эртем ажылдакчыларының дузаламчызын ол онзалап демдеглээн. Алтайның көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң директору эш Наливайко баштаан ооң ажылдакчылары, пропагандистер семинарларының доктаамал киржикчилери, а пропагандистер — институттуң шөлдеринге, эртемденнер лабораторияларынга үргүлчү баар аалчылар болуп турарлар.

Амгы үениң байдалдарында көдээде идеологтуг ажылдың дыка хөй чугула айтырыгларының дугайын партком секретарының оралакчызы — эш **Клещева** (Магадан область), ном үндүрер черниң директору — эш **Лавренов** (Алтай край), культура эргелелиниң начальниги—эш **Семенов** (Амур область), партком секретарының оралакчызы—эш **Казанцев** (Алтай край), совхоз директору—эш **Кузин** (Амур область), партком секретарының оралакчызы—эш **Лимонов** (Томск область), зоотехник — эш **Соколова** (Кемерово область), партия обкомунуң секретары — эш **Ревняк** (Чита область), солун редактору — эш **Аверичев** (Сахалин область), партком секретарының оралакчызы — эш **Жданова** (Красноярск край), колхозта парторганизация секретары —эш **Некипелов** (Бурят АССР) олар боттарының саналдарынга чугаалааннар.

Чөвүлел хурал бодунуң ажылын дооскан.

(СЭТА).

Совет судноларже дээрбечи халдаашкыннарны ойтур шавар

АКШ-тың чазаанга нота

«Баку» деп совет садыг суднозунга дээрбечи халдаашкын кылган чорук-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу бо чылдың марттың 29-та АКШ-тың Москвада элчин черинге дараазында нотаны чоруткан:

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Даштыкы херектер министерствозу Совет чазактың даасканы-биле дараазында чүүлдү медеглеп тур:

Куба далай өртээли Кайбарьенге турган, чигир чүдүрген болгаш эжиндирип чоруурунга белеткенип турган «Баку» деп совет садыг суднозунга бо чылдың марттың 27-же дүнезинде далай талазындан көстүп келген боо-чепсектиг катер халдаашкын кылган. Суднону адып-боолаан, ооң түңнелинде ук суднону үрээн болгаш материалдыг когаралды таварыштырган.

Бо чылдың марттың 17-де «Льгов» деп совет теплоходче халдааның соонда, совет садыг суднозунче дээрбечи халдаашкынны кылган чорук болза америк эрге-чагыргаларның немээржилгези-биле хөделип турар куба контрреволюсчуларның бөлүктериниң кылган чаа кем-буруулуг үүлгедии-дир.

Куба улустуң хоралакчыларынга америк боо-чепсекти болгаш судноларны бербээн болгаш АКШ-тың талазындан өске-даа хевирниң дузаламчызын көргүспээн турган болза, ол хоралакчы идегеттер боттарының кем-буруулуг планнарын боттандырып шыдавас турган ийик дээрзинче АКШ-тың чазааның кичээнгейин Совет чазак угландырган турган. Совет садыг судноларынче халдаашкыннар болза хамаарылга чок, душ болган таварылгалар эвес, а Американың Каттышкан Штаттарының девискээринде туруп турар чаңгыс аай төптен углап-баштап турар баш удур организастаттынган өнчүк-чөңгээлиг чоруктар болур дээрзи чигзиниг чок. Куба контрреволюсчуларның ол бөлүктериниң кем-буруулуг үүлгедиглериниң дугайын АКШ-тың чазаа билбейн барып шыдавас болбайн аан, чүге дээрге ол бөлүктер бодунуң үрегдекчи ажылын америк эрге-чагыргаларның айтыышкыны-биле болгаш деткимчези-биле чорудуп турары билдингир. Ол дугайы АКШ-тың харысалгалыг кижилериниң тускай медеглелдеринге хөй удаа бадыткаттынган. Штаб квартиразы АКШ-та туруп турар куба контрреволюсчу шаарланчак идегеттерниң хартаачылары боттары безин оларның ол ажыл-чорудулгазын америк эрге-чагыргалар билир болгаш оларга ол эрге-чагыргалар шаптыктавайн турар дээрзиниң дугайын марттың 19-та Вашингтонга, марттың 27-де Майамиге медеглеп турганнар.

Шаг-шаанда далай дээрбечилериниң үүлгедиглери ышкаш кылдыр сагындырар куба контрреволюсчуларның халдаашкыннарын Каттышкан Штаттарның девискээринден боттандырбайн турар дээр янзылыг кылдыр, ындыг бодалды бүзүредир сорулга-биле АКШ-та медеглелдерни кылып турар. Ынчаарга мындыг айтырыг тургустунуп келир: ол дээрбечи халдаашкыннарны кайыын кылып турарыл? Европадан эвес ирги бе?

«Льгов» деп теплоходту боолааны-биле холбаштыр Совет чазактың сагындырыы турда-ла, Каттышкан Штаттарның чазаа ол чергелиг ондактыг өнчүк-чөңгээлерни болдурбазының эргежок чугула хемчеглерин албаан дээрзиниң дугайын ол-ла бөлүктерниң совет садыг суднозунче чаа халдаашкыны чугаалап турар-дыр. Оон дуржук, күрүне департаментизиниң март 27-деги медеглелинден алырга, Каттышкан Штаттар ындыг үүлгедиглерни мурнуку хевээр деткип турар. Күр-департаментиниң март 19-та медеглелинде ышкаш, ол медеглелде база-ла өнчүк-чөңгээлерни буруу шаппайн база Кубаже ындыг «кыска атакалар» үре-түңнелдиг болбайн турар деп чүгле ону катаптап турар.

Кариб далайның районунда байдалды бүрүнү-биле чогумчалыг болдурарынга АКШ-тың чазааның ол турушту идиг бербес болбайн аан.

Куба контрреволюсчуларның дээрбечи үүлгедиишкиннериниң уржуу дээш бүгү харысалга бүрүнү-биле АКШ-тың чазаанга онаажыр апаары чаягаар-ла билдингир.

Совет чазак ол өнчүк-чөңгээлерни тоомчага албайн эрттирип шыдавас болгаш Кубаже чоруп турар совет садыг судноларының айыыл чок чоруун хандырары-биле чогуур хемчеглерни алыр дугайында айтырыгны чугаалажып көөр ужурга таваржып турар.

«Баку» деп совет садыг суднозунга дээрбечи халдаашкын-биле холбаштыр Совет чазак шиитпирлиг удурланыышкынны АКШ-тың чазаанга медеглеп база ол чергелиг өнчүк-чөңгээлиг чоруктарны болдурбазының боттуг хемчеглерин алырын негеп тур. «Баку» деп совет судного таварыштырган материалдыг когаралды төлеп бээрин Совет чазак база негеп турар. Ол когаралдың түңүн тодаргайлаан сөөлүнде төлеттирери-биле АКШ-тың чазаанга дыңнаткан турар.

Москва, 1963 чылдың март 29».

Ленинчи хүннерге утkуштур

Москва чоогунуң аъргазында, Сеченка хемниң ол-бо талазында чаттылган, Антоново дээр ыржым көдээ суурга чеде бергенимниң ужуру мындыг чүве.

Бир-ле катап, 1920 чылдың апрель 16-да үнген «Беднота» солунунуң эрги номерин көрген мен. Эргижирээн-даа бол оон арны чамдыкта дыка хөй чүүлдер дугайын чугаалап, кижини кайгадыптар. Сыгыгланып элегдээн, бөдүүн, ол солун чээрби чылдың апрель хүннериндеги амыдыралдың тынышын эккеп тургаңзыг болган. Ук солуннуң «Кызыл аныяктарга арын» диген бир тускай арнындан Москва губерниязының Богород уездизинин Антоново көдээ суурдан С. Ширяев дээр элээди оолдуң улуг эвес материалын номчаан мен:

«ДЕЛЕГЕЙ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ БАШТЫҢЧЫЗЫНГА—КӨДЭЭ ООЛДАН».

(ЭШ ЛЕНИНГЕ ЧАГАА)

«Владимир Ильич,

Советтиг Россияга Силерниң күжениишкинниг болгаш быжыг туруштуг ажылыңар дээш Силерге байыр чедирип, холуңарны дыңзыг туттум. Бистиң көдээниң амыдыралының дугайын Силерге дыңнадырын хөлчок-ла күзедим... Фронтуга дузалаар неделя болган. Дыка эки эртти, картофель, хлеб, акша болгаш өске-даа чыылдаларны чоруткан. Столовая ажыттынган, кажан уруглар боттарының оранчыгажынга чыглып келгенде көөрге, экизин чүү дээр. А ол херектерниң баштыңы сен болдуң, эргим эш.

Мен 14 харлыг оолчугаш мен, ынчалза-даа бодумнуң бүгү күжүмнү Советтиг Россияга бээр мен—улгады берген дораан-на коммунист болур мен, ам аныяктарның Коммунистиг Эвилелинде мен.

Бисте күш-ажылдың фронтузу организастаттынган, мен станция ажылында дузалап, хар аштап, өске-даа ажылдар кылып тур мен.

Силерниң ажылыңар дугайында, келир үениң дугайында Силерниң бодалыңар чүл дээрзиниң талазы-биле каксы-даа бол дыңнадып көрүңер. Силерниң холуңар үжүүн-даа көрзүмзе канчаар өөргей эртик мен, көдээниң уругларының дугайын бистиң эштеривис утпайн чоруур-дур деп бодап чоруур ийик мен.

Күш-ажылдың фронтузу делгерезин! Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның акы-дуңма чаңгыс өг-бүлези делгерезин!

С. Ширяев, 14 харлыг»

Борис ГАЛИН

ЛЕНИНГЕ ЧАГАА

(Ленин дугайында очерктерден)

Антоново көдээ суурдан тараачын оолдуң чагаазы аныяк сагыш-сеткилди дөскелчок дириг күш-биле хайныктырыптар. Черле ынчаш солуннуң ол номериниң бүгү материалдары сеткилди хөлзедиптер болган. Фронтучу чорудулгаларның медээлери: Крым участогунда, Перекоптуң болгаш Сиваштың соңгу талазында тулчуушкуннар. Бир көскү черде — «Бижик билбестерниң булуңу», ында: «Билиглиг эштер бижик билбестерге дузалажыңар. Дыңналдыр номчуп бергеш, ону катаптаарынче албаданар» деп редакция кыйгырган.

Чээрби чылдың апрельдиң ол хүннериндеги кичээлдер бистиң улуг партиявыстың ролюнга болгаш ужур-дузазынга тураскааттынган турган: «Бистиң партиявыс» — ооң темазы ындыг. Кичээл аажок кыска. Улуг үжүктер-биле парлап каан, кыска домактар күчүлүг, мерген, дээштиг утка-биле сиңниккен:

«Бистиң партиявыс — ажылчыннарның болгаш тараачыннарның (коммунистерниң-большевиктерниң) партиязы, бодунуң программазында мынча дигген:

Бүгү эрге-чагырганы Советтерге!

Бүгү черни тараачыннарга!

Фабрикаларны болгаш заводтарны ажылчыннарга!

Бистиң партиявыс—ажылчы чоннуң кара чаңгыс камгалакчызы!

Коммунизм делгерезин!»

Тараачын оолдуң чагаазын парлаан «Кызыл аныяктарга арын» болгаш фронтудан медээлерлиг, часкы тарылгага белеткелдер дугайында, улуг партияның ролюнуң дугайында кичээл материалдарлыг ук солун дыка үр үе эрткен ол хүннердеги бистиң амыдыралывыстың шынчы-байдалын тода илередип турган.

Партияның болгаш Совет күрүнениң баштыңчызындан **«...келир үениң дугайында Силерниң бодалыңар чүү ирги»** дээрзин хандыкшаан күзел-биле билип алыксаан, Антоново чурттуг оолдуң Ленинге бижээн чагаазының одуругларында кичээнгейни хаара туда бээр бир-ле ханы утка бар болган. Ынчаардагы Москва губерниязының Богород уездизинин Антоново көдээ суур чурттуг оол, С. Ширяев деп кымыл, ол ам дириг бар бе дээрзин билип алыры күзенчиг болбастың аргажок апарган.

Владимир Ильич, «Беднота» солунну номчуп оргаш, тараачын оолдуң чагаазын көрүп кааш, ону номчаан чадавас боор деп-даа бодагылаан мен.

Чээрби чылдың чазынында, апрельдиң хүннеринде, кажан ол көдээ оол Ленинге чагаа бижээн турда, Совет күрүнениң улуг тургузукчузу «Эрги шагның тургузуун сый шаапкаш, чаа тургузулгаже» деп чүүлүн бижип турган. Ол чүүлде келир үениң дугайында, коммунистиг күш-ажылдың дугайында бодалдар бар болган.

...Мынчангаш 1954 чылдың февральда Антоновоже чорупкан мен.

Амгы көдээ аныяктарның баштыңы Владимир Новиков, кара кирбиктерлиг, аныяк эр, колхозта электри монтёрлап ажылдап турар. Ооң хөглүг, кыптыккан чүве дег дөскелчок күштүг, соруктуг аян-шинчизи кижини бодунче хаара туда бээр болган.

Новиков меңээ Ширяевтиң төрүттүнгени, чаш болгаш аныяк чылдарын эрттиргени бажыңны көргүскен. Бажыңның соңгалыг талазы Сеченка хемче көрүнген. Ширяев боду ам чок. Дайын мурнуу чарыында-ла өлген болду. Ширяевтиң дуңмазы акызының фото-чуруун меңээ көргүскен. Үжен чылдар үезиниң чуруу. Сеня Ширяев бодунуң үе-чергелериниң — аныяк инженер-механиктерниң аразында. Ол берге, ынчанмыже эки амыдыралды эрткен: төрээн суурунуң аныяктарын организастап баштап-даа чораан, рабфакка өөренген, институт-даа дооскан, көдээ ажыл-ишке дадыккан. Чурукче үр, кичээнгей салып көрүп орарга, сактыргала бажының дүгү кара, тырың мага боттуг ол аныяк кижиниң характеры чайыннап органзыг, «Кайда-ла чон—Ширяев ында» деп бир колхозчунуң чугаалааны ол чырыткылыг овур-хевирге эки үнелээшкин кылдыр бодаттынып кээр чораан.

Новиков-биле колхоз баштаар чериниң бажыңынга келдивис, ынчан аңаа изиг-түлүк чугаалажыышкын болуп турган. Колхоз отчёттуг хуралынга белеткенип турган, ынчангаш кижилерниң сагыш-сеткилинде чыгдынган бодалдар, чугаалар чидиг маргылдаа-биле илереттинип турган. Новиков көстүп кээри билек аныяктар дугайын чугаалажы бергеннер. Олар кайдал? Чоп мырыңай шимээн чок барганыл?

Комсомолчулар өөренип турар эвезикпе—деп, Новиков шынзыдарын оралдашкан. Шынап-ла район төвүнче курсче чоруй барган комсомолчуларны адааш, чазын олар чедип келирге, комсомол ажылы диңмиреп үнер, ынчан комсомол бо-дур дээрзин көргүзүптерлер деп аазаан.

Ону бир-ле кижи кый дигген. Ол хая көрнү берген. Колхозтуң санакчызы аныяк херээжен, шорулгактыг хөөн-биле мынча диген:

— Сээң комсомолчуларың ыржым чурттап турар! Ужуру болза бүдүрүлгеге идепкейлиг киржир херек...

Колхозчуларның база бирээзи, элээн дөгүй берген назылыг, карак шилдиг, кадыг сегел салдыг кижи Новиковту шаштырыглыг айтырыглар-биле ырмазырады берди:

— Бистиң комсомолувус черле кайдал, бо?

Новиков хүлүмзүрээн. Чемелээшкин шын болганы илдең апарган. Комсомолчу аныяктар ажыл-агыйда көскү киржилгелиг болбайн турар хире болду.

«Шаап халдап турар эш кымыл ол?» деп Новиковтан бижимел-биле айтыра кааптым. Володя ону номчааш, дүрген-не, харын ажыныксай-даа берген ышкаш мээң ол-ла саазынымга: «Ревиз. комиссия»-дыр деп бижип берди.

Чугаа элээн оожумнай бергенде, колхозчулардан Ширяевтиң дугайын айтырган мен. С. Ширяевти олар билир ирги бе? О, Антоновода Семен Александрович Ширяевти эки билир болду!.

Новиковка шоглап турган демги колхозчу—«ревиз. комиссия», Ширяев дугайты чугаа болу бээрге, база хөлзеп үнген:

— Сеня дириг ажыл-херекти бодап тыпкаш, аныяктарны чыый шапкаш, угаадып тайылбырлаар, медерелди чырыдар. «Демиселдиң ады-биле»—деп чугаалаар. Ооң ынак, сорук киирикчи сөстери ол: демиселдиң ады-биле бүгү чүвени ажып эртип болур...

Чугаа база-ла бөгүннүп айтырыынче — көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээш демиселче шилчээн. Демги-ле киживис—«Ревиз. комиссия» аныяктарны ам өнемчидип эгелээн: Силер, оолдар билиглиг, эки улус силер, а ынчанмыже, «демиселдиң ады-биле» дээр ширяевчи мөзү-шынарны бодуңарга быжыглаар, улам хөгжүдер херек.

Кежээ Володя Новиков ус-тывыш кооперациязының кызыл булуңунга аныяк колхозчуларны чыгган. Ук кызыл булуң ширяевтер бажыңындан каш-ла базым черде турган. Чыылган аныяктарга делегей революциязының баштыңчызынга тараачын оолдуң чагаазының дугайын чугаалап берген мен. Бистиң беседавыска партия организациязының секретары Виктор Митягин киришкен. Ол чоокта чаа шеригден ээп чанып келген. Ооң фронтучу кители аңаа ам тар, эпчок апарган. Митягин ооң бодунуң сөстери-биле алырга «төрээн Сеченказындан—Эльба чедир» дайынның улуг, узун оруун эрткен.

Кышкы хүннүң кежээки имиринде Антоноводан үнүп чорупкан мен. Сеченка хемни кежилдир көвүрүглеп эрткеш, аңаа кезек доктаагаш, коммунист кижиниң чаагай сеткилин шиңгээткен тараачын оолдуң ынчан чурттап турганы бажыңны, ооң төрээн суурун база катап топтап көрүп турган мен.

АНЫЯКТАР УЛУГ КҮШ

ЧАДААНА. (Телефон-биле). «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, бо чылын күрүнеге 6650 центнер сүттү, 6500 центнер эътти болгаш 702 центнер дүктү белеткээрин хүлээнген. Эки ажаап, чемгерип турарындан малдың амгы байдалы менди болгаш хүр.

Ниитиниң мал ажылында комсомолчулар болгаш аныяктар улуг күш болуп, кадарчыларда, сакманчыктерде болгаш саанчыларда үлегерлиг ажылдап турарлар хөй. Ол ышкаш совхозтуң салбыр бүрүзүнде малчыннарга дузалаар аныяктар звеноларын ында комсомол эге организациялары боттуг удуртуп турар.

Совхозта комсомол комитединиң секретары Донгак Маадыр-оолдуң дыңнатканын ёзугаар алырга, суурлардан кыштагларже үнүүшкүннүг шеф организастыг чоруп турар. Сөөлгү хүннерге чедир беш коданнарда кажааларның көрженин коптарып үндүрген, 19 чуртталга бажыңнарын чугайлап берген, Дөң-Терек, Мажалык болгаш Шык-Бажы сүт-бараан фермаларының девискээрин арыглап аштаан. Дагыр-Шемиде, Улуг-Ховуда хой ажылының бригадаларын комсомолчулар шефке алган.

Парторганизацияның агитколлективтериниң составында 60 ажыг комсомолчулар болгаш аныяктар бар. Олар ферма, бригада аайыбиле быжыглаттынган, малчыннарга солун номчулгазын, беседаны улам калбартып турар. Көскү агитацияны дерип тургузарынга, ылаңгыя хана солунун үндүреринге, көргүзүг самбыразын организастаарынга аныяктар улуг күш болуп турар.

Улуг Ленин дугайында номнар

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Н. К. Крупскаяның «Владимир Ильич Ленин» деп номун Грузияның «Накадули» деп күрном үндүрер чери парлап үндүрген. Бо болза совет улустуң улуг баштыңчызының дугайында ленинчи хүннерде үндүрүп турар хөй номнарның баштайгызы-дыр.

В. Бонч-Бруевичиниң «Ленин биле уруглар» деп номун грузин номчукчулар боттарының төрээн дылынга удавас номчуурлар. Ильичиге тураскаал болдурган грузин поэзиязының дээре чогаалдарының чыындызынга чээрби ажыг авторларның чогаалдары кирген. Б. Полевойнуң «Бистиң Ленин» деп номун Н. Жуковтуң чуруктары-биле хөй тиражтыг кылдыр үндүрүп турар. Чогаалчы С. Виноградскаяның «Искорки» деп документилиг рассказтары грузин дылга база үнер.

Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 93 чыл оюнга тураскаал болдурган номнарны Грузияның бүгү ном үндүрер черлери үндүрүп турар.

Кызылдың бүдүрүлгелеринде

САЛГАН СОРУЛГАЖЕ ЧҮТКҮЛ. ПАССАЖИРЛЕР АТК-ЗЫ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ. БҮДҮРҮЛГЕ АЖЫЛЫНЫҢ БЕДИК КУЛЬТУРАЗЫ ДЭЭШ. МОНТАЖНИКТЕР — ЧААРТЫКЧЫЛАР. ЧАА ЦЕХ.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының кайы-даа цегинде, кандыг-даа ажылчын турушта чаа күш-ажылчы көдүрлүүшкүн. Хүн-дүн дургузунда маңаа ажыл-иш соксавас. Ол ындыг болбас аргажок. Моон, АТК-ның хериминден, республиканың ол-бо ужу-кыдыгларынче автобустар, чүък машиналары, янзы-бүрү марканың чиик машиналар шууужуп үнүп-ле турар. Ол бүгү машиналар чогуур сорулгазынга ажыглаттынып, тура дүшпейн ажылдазын дээш, чүүл бүрү мергежилдиг кижилер АТК коллективинде ажылдап турар.

Ынчангаш бо күш-ажылчы коллектив, республиканың бүгү транспортчуларының коллективтери-биле бир дөмей, чеди чылдың бешки чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш күш-ажылчы ээлчегде турушкан. 1963 чылда чедип алыр сорулгазын тодаргайлааш, бот-хүлээлгени алган.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге алдар болдурган чарышты калбартыр талазы-биле Кызылдың энергетиктериниң болгаш бирги чүък АТК-зының транспортчуларының кыйгырыын бо коллектив чүүлдүгзүнүп көрген. Цех биле цех, бригада биле бригада чаржып турар. А нийти коллектив Минусинскиниң пассажирлер АТК-зының коллективин чарышка кыйгырган.

Мында ажыл хүнү хайныгыышкынныг: кайы-даа станокта, ажылчын турушта септелге-ле-септелге. Ажыл график ёзугаар чоруттунуп турар.

Эрткен ийи бүдүн чартык айның дургузунда чолаачыларның эки ажылы-биле муң литр бензин, элээн хөй дугуй резиналары камнаттынган. Ол ышкаш септелгеде ажылдап турарлар септелге материалдарын база камнап ап турар. Машиналарның бүгү паргтың белен чоруунуң көргүзүүн — коэффицтентизин бедидери септекчилерниң болгаш чолаачыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның бир чугула сорулгазы бо.

Ол сорулганы чедип алырының болдунар хемчеглерин албышаан, чаа арга-методче шилчээниниң түңнелинде, автопарктың белен турар чоруунуң коэффициентизи 70 болгаш 75 хуу чедир бедээн. Эрткен чылын ук көргүзүг—68 хуу турган.

Пассажирлер АТК-зының коллективи ам бүгү күштүң машина бүрүзүн часкы-чайгы сезонга үлегерлиг белеткээриниң ажылдарын чорудуп турар.

Коллективтиң хүн бүрүдеги ажыл-херээнде чугулалап демдеглезе чогуур чүүл болза ажылдың бедик культуразы дээш демиселдиң көскү апарганы болур. Бүдүрүлге ажылының бедик культуразы, ажылчын туруш бүрүзүнүң арыг-шевер, эмгесескелиг чоруу ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге база бир идиглиг фактор болур.

Ынчангаш септекчилерниң ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидер төлээде, часкы оруктарга чораш келген машиналарны чуп аштаарын канчап дүрген, эвээш күш чарыгдап тургаш чедип алыр деп айтырыг хүннүң ээлчээнде салдынган. Коллективтиң мурнакчы бүдүрүлгечилери, чаартыкчылар ону шиитпирлеп шыдаан.

Механик Альберт Алексеевич Гурковка баштаткан монтажниктер механиктиг чуулда дерилгезин тургузарының чаартыкчы саналын киргеш, ону кылган. Механиктиг чуулданың чаа цеги ажыттынган. Ол дээрге коллективтиң транспортчуларынга улуг ажык-дузалыг, чугула чаа чүүл болган. Ам маңаа кара малгаш апарган машинаны киире кааптарга каш-ла минутада кылайтыр чугдуна бээр. Чаа цехтиң ажыглалда киргени-биле септекчилерниң ажылының бүдүрүкчүлүү мурнукузундан ийи катап бедээн.

Чеди чылдың бешки чылында салдынган сорулганы чежиишкинниг күүседир дээш бо коллективтиң кежигүннери чүткүлдүг, сорук кириишкинниг ажылдап турар.

И. ЦЕЛИЩЕВ,
ажылчын корреспондент.

Каш чылдар мурнунда республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зынга Кызылдың чолаачы школазын дооскан аныяк оол чедип келген. Удаваанда чолаачының берге ажылынга ооң ынаа, кызымаккайы-биле өске аныяк чолаачылардан ылгалып турар апарган. Ол ам АТК-ның мурнакчы чолаачыларының бирээзи Юрий Бочкарёв-тур. Ю. Бочкарёв ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, септелгеде ажылында хүн бүрүде нормазын 112—116 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: Ю. Бочкарёв.
Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

АҢАА ХҮЛҮМЗҮРҮП ЧОРУҢАР...

Коммунистиг күш-ажыл бригадазының кижизи

Октябрьская биле Красноармейская кудумчуларның белдиринге чоокшулап келген кижи аъш-чемниң амданныг чыдын болганчок-ла эскерип каар. Ында Кызыл хоорайның хлеб заводунуң далгандан нарын чемнер кылыр цеги ажылдап турар. Ол цехтиң ажылчын бүрүзү ажылчы чоннарның хереглелинге эки шынарлыг, амданныг, чүүл бүрү чемнерни бээр деп чаңгыс аай нийти сорулгалыг.

Коллективтиң чоргаарланыр кижизи, ажыл-ишке, амыдыралга-даа үлегерин ап, ажылчыннарның аңаа деңнежиксээри, ындыг идегелдиг кижизи—В. И. Попова.

Валентина Ивановна Попова ол цехке чээрби ийи чыл мурнунда, школадан чаа-ла үнген, он алды харлында чедип келген. Ам ол—мастер, коммунист, хоорай Совединиң депутаты. Валентина Ивановна ынак ажылының дугайында хандыкшыл-биле чугаалап турар.

— Торт деп чүл?—деп, аныяк ажылчын оон сонуургай каапкан.

— Тортту куда азы кандыг-бир байырлал болганда садып ап турар. Торт—байырлал чеми. Куда болганда душтук кыстың каас хеви ышкаш торт база ындыг аянныг болгаш амданныг болур ужурлуг. А бир эвес аныяк оол душтуу кыстың төрүттүнген хүнүнге торт садып бээр дээн болза, аңаа янзы-бүрү хевирниң торттарын сүмеле: төгерик бе азы дөрбелчин бе, азы кызыл чечектер олуртуп кааны бе... Чечектер адаанга бир-ийи шоколадтар «чажырып каан» болза ол улам өөрүп, демгизи-биле үлежип чиир ийик. Торттуң кырынга шоколадтар бузундуларын тарады чажып каап болур, аныяктар ону хемиреринге ынактар. Кырынга «Төрүттүнген хүннүң-биле» деп бижээш, тортту чараш хааржакка суп каап болур. Аныяктар ону сонуургап ажыдарлар-ла болгай—деп, Валентина Ивановна күзелдии-биле харылаан.

Кызылдың хлеб заводунуң кондитер кылыглар цеги амдызында эрги бажыңда ажылдап турар, ынчалза-даа ында бүгү ажыл эки механизастаттынган. Ол чорук ажылчыннарның күш-ажылын чиигедип, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидип турар.

Кол-ла чүве ажылчыннарның ажылынга ынаа, күзел-соруктуу, ажылчы чоннарның хереглелинге эки чемнерни кылып бээр дээн оларның изиг чүткүлү болур. Ындыг болур ужурлуг-даа, чүге дээрге ол цехтиң коллективи коммунистиг күш-ажылдың деп бедик атты шынчы кадагалап турар. Ында онаалданы күүсетпейн турар чаңгыс-даа ажылчын чок. Олар шупту өөренип турар. Валентина Ивановна кежээки школаның чедиги клазында өөренип турар.

Сагылга-чурумнуу, бот-боттарын деткижери, быжыг эп-найыралдыы—бо бүгү каттышкаш кондитерлер коллективиниң чедиишкинин хандырып турар. Чоннуң амыдыралының хереглелинге бараан болурун олар боттарының күш-ажылының алыс утказы кылдыр үнелеп билген. Бо талазы-биле Валентина Ивановнаның дараазында сөстерин дыңнаарга-ла тода апаар:

— Кижилерге ынакшыл, оларның хереглелин хандырарынга ажыктыг-ла чүүлдү кылзымза, мээң ижим кижилерге херектиг-ле болза деп күзел-чүткүл мени хөлзедип чоруур. Моон артык, нийтиге ажыктыг күш-ажылдан артык чүү турар боор.

Кижилерге изиг ынакшылы, оларның чаагай чоруунга кызымаккай күш-ажылы дээш бөдүүн, ажыл-ишчи Валентина Ивановнага ужуражканыңарда, аңаа хүлүмзүрүп чоруңар, ол силерниң аңаа өөрүп четтиргениңерниң херечизи болзун.

А. ЛЕПЁШКИН.

ХОЙ АЖЫЛЫНДА ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

(Хойжу Сат Доржуга ветеринария эртемнериниң кандидады эш И. Кызыл-оолдуң харыызынга хамаарыштыр)

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң хойжузу Сат Доржу республикага нарын дүктүг хөй ажылынга хамаарыштыр элээн каш айтырыгларны тургускан. Ооң тургускан айтырыгларын болгаш аңаа ветеринария эртемнериниң кандидады эш И. Кызыл-оолдуң харыызын чоокта чаа «Шын» солунга парлаан болгай. Эш Кызыл-оолдуң харыызында тайылбырларны деткивишаан, аңаа хамаарыштыр бодумнуң саналдарымны киириксеп тур мен. Чүге дизе, Өвүр ышкаш хөй ажылдыг районда Сат Доржунуу дег шак ындыг билиишкиннер ам-даа бар. Ынчангаш экижиткен уксаалыг хойларның оолдаашкынын шын чорудары ышкаш чугула айтырыгны соора билип турарлар бар болганда, маңаа чамдык тайылбырны кылыры черле артык эвес.

Мен мал ажылының талазы-биле тускай эртемден эвес-даа болзумза, бо районга элээн каш чылдарда ажылдап келгеш, мал ажылының талазы-биле хөй чүүлдерни, ылаңгыя мурнакчы малчыннарның дуржулгазын көрүп келдим.

Бистиң районнуң хөй малының баш саны 56 муң баш ажып турар болгаш оон барык 80 хуузу бирги, ийиги салгалдың хайнактары апарган. «Торгалыг» колхозта моон соңгаар бистиң районга таарымчалыг деп көрдүнүп турар хойларның өзээ тургустунган. Ам бисте ол шилиттинген ийиги салгалдың хойларын «бодунга» өстүрери-биле аңаа таарыжыр бүдүрүкчү кошкарларны шилип тып турар бис. Ынчангаш нарын дүктүг хөй ажылын хөгжүдер талазы-биле өвүржүлерде чамдык кылдынган ажылдар бар дээрзи тодаргай.

Тус черниң бөдүүн дүктүг хойларының агаар-бойдустуң байдалдарынга таарымчалыг чамдык шынарларын, артырбышаан, хайнактаашкынны чорудары чаа эгелээшкин болганда маңаа бергедээшкиннер-даа, частырыглар-даа туруп болуру билдингир. Чер-черде мурнакчы малчыннарның дуржулгазындан, тускай эртемниглерниң сүмелеринден эки чүүлдерни чыып тургаш, шын шиитпирни тывар ужурлуг. Эш Доржунуң билип турары ышкаш ындыг маргылдаалыг айтырыгларны шын шиитпирлеп алырынга бистиң солуннарывыс дамчыштыр ону көдүрери, аңаа малчыннарның, тускай эртемниглерниң болгаш өске-даа эштерниң санал-оналдарын ап тургаш, шын түңнелдерни чедип алыры чугула.

Хойжу Доржу болза экижиткен уксаалыг хойларның оолдаашкынын апрель, май айларда чорудары чугула, оон эртелээрге хураганнарның хорамчазы хөй, өзүүчели багай, эвээш продуктулуг болур деп түңнел үндүрген.

Эш И. Кызыл-оол ышкаш, мен аңаа база чөпшээрешпес мен. Эш Доржунуң саналы болза хар эрип, чер кургап, чаңгыс аай чылыг температура тургустуна бергенде чаш хураганнарны менди доруктуруп алырының беленин бодааш, а хураганнарның шынарын барымдаалаваан санал-дыр. Бистиң районга алырга апрель, май айларда оолдаашкынның ажыктыг эвес чүүлдери чүдел?

Бирээде, Өвүр районнуң девискээринге ол үеде часкы когурум болур. Хаттыг, чылыг, соок температура үргүлчү солчуп турар черге чаш хураганнар соокка алзып чөлбинер, ижин аарыыр. Ынчангаш демги санал биске таарышпас.

Ийиде, чылыг үеде төрүттүнген болгаш ындыг үеде өскен хураганнар кыжын соокка шыдамыккай эвес, үргүлчү азыралга турар апаар, кыштың улуг соогунда харын-даа чудай бээр. Бистиң районда «Коммунизмче орук» колхоз май айда төрүттүнген хураганнарын күзүн тускай кодан кылдыр үскен. Олар ноябрьдан бо хүннерге чедир үргүлчүнүң азыралында турар. Оларга концентратты болгаш холуксаалыг чемнерни берип турза-даа, аарып, баксырап, хорамчалыг болуп турар. Оларның азыралынга чарыгдал улгаткан чүве төлээде, продукцияның бот-үнези база улуг болуру чугаажок. Ынчангаш экономика талазы-биле ажыы биче болур.

Орай төрүттүнген (апрель — майда) хураганнарның экономика талазы-биле ажык чогун мындыг чижектер-биле тайылбырлап болур. Хөй чарыгдалдар үндүрбейн тургаш, хөй эътти, дүктү бүдүрер, күрүнеге бээр хүлээлгелиг бис. Ынчаарга апрель биле майда төрүттүнген нарын дүктүг хураганнарның дүгүн ол-ла чылында кыргып ап шыдавас бис. Чүге дизе, апрельде төрүттүнген хураганның дүгү ноябрь — декабрьда, майдан соңгааргы хураганнарның дүгү декабрь—январьда четчир. Ынчан кыргылда чоруттунмас дээрзи билдингир болгай. Бир эвес январь—февральда төрүттүнген хураганнар болза, оларны июльдуң төнчүзүнден август айда кыргып болур болгай. 1962 чылда Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозунуң хойжузу Т. Кенденниң январьда төрүттүнген хураганнарын эки азыраш, сентябрьның төнчүзүнде 157 башты күрүнеге садарга, ортумак дириг деңзизи 45—48 кг болган. Оларны августуң эгезинде кыргаан. Ортумак кыргылда 2,1 кг болган. Ынчангаш эрте төрүттүнген эр хураганнарны ол-ла чылында күрүнеге садарга эъдиниң-даа, дүгүнүң-даа бот-үнези аажок чиик болур. Бир эвес эш С. Доржунуң сүмези-биле алыр болза, хураганнарны чыл ажыр азыраш, амдыы чылында барып эъдин, дүгүн ажыглаар апаар ышкажыл!

Бистиң байдалывыска хөй төрүлгезиниң ажыктыг үези январь—февраль деп санап турар бис. Ынчалза-даа практикадан көөрге, август айны аңаа эрттиргеш, сентябрь биле октябрьда тарып боозадылганы буу-хаа чорудар, ооң соонда хыналда кылыры-биле кодан бүрүзүнге кошкарларны салыптар. Ол кошкарлар декабрьда, харын-даа январьга чедир коданнарга турар. Ооң харалзы-биле хойларның чамдызы орай төрүп турар чүүл бар. Мындыг болганда эш И. Кызыл-оолдуң саналы-биле хойларның тарып боозадылгазын августа чорудар херек. Колхозтарның кол зоотехниктери, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң тускай эртемниглери бистиң республиканың кайы-даа районунга хойнуң тарып боозадылгазын августа массалыг эгелээрин чедип ап, бо талазы-биле учётту шыңгыы тургузары чугула деп саналдыг мен.

Бисте бир четпес чүве чүл дизе, чаа төрүттүнген хураганны чамдык черлерде 3—5 хонукта иези-биле кады тургуспайн турарының уламындан хураганнар эртен, кежээ хөлүн эрттир хоптактанып эмгеш, ишти аарып өтпектээш, өлү бээр таварылгалар бар. Оон ынай чаш хураганнарга дус болгаш өске-даа минералдыг чемнер чедир бердинмейн турар. Хайнак хураганнарга дустан аңгыда, хлористый кобальт, трикальций фосфат дээн ышкаш микроэлементилерни хереглээриниң ажыктыы практикага көзүлген.

Бисте бир улуг четпестерниң бирээзи—хураган кажааларының таарымчалыг эвези болур. Хураган кажаазы өй-тап температуралыг, ишти арыг, соок өттүр какпас болур болгаш хураганнарны чылыг хүннерде хүнге дөгелендирип, агаарладып турар болза, кыжын төрүттүнген хураганнар хорамчага белен таварышпас болгаш ырбыска багай болбас. Хойжу бригадаларны тургусканы-биле холбаштыр бисте хураганнарны сакманнаар метод-биле доруктурары багай эвес эгелээн.

Хойнуң кызыраар чоруу хөй база чаш төлүн бүрүн камгалап албайн турарының чылдагаанындан чамдык хойжулар ийис хураганнарны чажырар чүүлдер бар деп, эш Доржунуң шүгүмчүлеп турары шын. Чамдык малчыннарда-даа, мал ажылынга киришпейн турар кижилерде-даа хураган кежи тоннарның тыптыштурары аңаа таварылга эвес болгай. Ынчангаш мал ажылынга ак-сеткилдиг, нийтиниң хереэ дээш кызымак кижилерни киирери чугула.

Бо талазы-биле хойжу Сат Доржунуң айтырыг көдүргени черле чүүлдүг.

А. СЕМИС-ООЛ,
Өвүрнүң партком секретары.

«Тес-Хем» совхозтуң № 3 хойжу бригадазында хойларның оолдаашкыны кидин-түлүк. Хойжуларның болгаш хураган ажаакчыларының ажылы күжениишкинниг. Хураган ажаакчызы Чайзуу Чагар-оол 73 хураганнарны менди доруктуруп турар.

ЧУРУКТА: Ч. К. Чагар-оол. Фото В. Лутковтуу.

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

СОВЕТ КОСМОНАВТАР БРАЗИЛИЯДА

РИО-де-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Совет космонавтар А. Николаев биле П. Попович олар Сан-Пауло хоорай-биле болгаш ооң чоогу-биле таныжарын үргүлчүлевишаан. Олар атомнуг энергия талазы-биле национал институтта тургускан баштайгы реакторну көрген болгаш ССРЭ биле Бразилияның культурлуг харылзаа институдунуң ажылдакчылалы-биле ужурашкан, «Кампинас» деп көдээ ажыл-агый институдунга чораан.

Чер болганга аалчыларны өөрүшкүлүг, чылыы-биле уткуп, совет улуска сагыш-сеткилдиң эң дээре күзээшкиннерин илергейлеп тургулаан.

Конгрессе бижик

ПРАГА (СЭТА). Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк конгрезинге тайбың камгалакчыларының чехословак комитединиң чоруткан бижиинде чугаалап турары: Куба Республиканың хамаарышпас чоруун, чурт девискээринге дээп болбазын, куба улустуң беш негелделеринде илереткенин ёзугаар ниитилел тургузуун ооң хостуу-биле шилип алыр эргезин хандырар дээш силерниң салып турар чүткүлүңерни бүрүнү-биле деткип тур бис.

Кубада чаа хоойлулар

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Министрлер Чөвүлели ийи чаа хоойлуну: социал-хандырылга дугайында хоойлуну база оор болгаш үптээшкин дээш кеземче хемчеглериниң дугайында хоойлуну хүлээп алган.

Социал-хандырылга дугайында хоойлу бо чылдың май 1-ден эгелеп күштүг болур. Сааттыг херээженнерге божуурунуң мурнунда болгаш божаан соонда шөлээ тыпсырын, аарыг, озал-ондактыг таварылгалар болганда ажылчы чоннарга пособиелерни төлээрин, а ол ышкаш күш-ажыл кылып шыдавас болганда азы назылап кырaанда пенсиялар тыпсырын хоойлуда көрген. Пенсияларны 60 хар четкен эр кижиге, 55 хар четкен херээжен кижиге тыпсыр.

Оор болгаш үптээшкин дээш 30 чыл чедир хуусаада кара бажыңга хоругдаарын азы онза таварылга болганда шаажылап өлүрерин чаа хоойлу көрүп турар.

КОНГРЕСС БОЛУР!

РИО-де-ЖАНЕЙРО. СЭТА-ның тускай корреспондентизи **Е. ЕЛЬШОВТУҢ** дамчыдып турары болза:

Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк конгрези кандыг-даа байдал таварышса ыявыла болур, бир эвес ону Рио-де-Жанейрога эрттирерinge кым-бир кижи шаптыктаар болза, өске хоорайга болуп эртер.

Конгрисстиң организас комитединиң удуртукчуларының быжыг бодалы ындыг.

Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының национал конференциязы Нитерой хоорайга март 27-де чедиишкинниг доозулган. СЭТА-ның корреспондентизинге конференцияның даргазы генерал Гонзаганың медеглээни чүл дээрге, конференция хүн айтырыының бүгү чүүлдериниң талазы-биле чугула шиитпирлерни хүлээп алган. Ыlaңгыя улустарның бот-шиитпирлеттинер чоруунуң айтырыгларының талазы-биле, Кубаны камгалаар, империалистерниң агрессчи планнарынга удур резолюцияларны хүлээп алган.

Бразил төлээлер конгресстиң ажылынга идепкейлиг киржир. Конгресстиң ажыттынар хүнүнүң эртенинде белеткел комиссиялары ажылдап эгелээр.

Конгресстиң организас комитеди конгрессти баш удур белеткээн черинге — бразил парлаланың ассоциациязының бажыңынга эрттирерин чедип алыр дээш, ам бүгү күженишкиннерин салып турар. Ол бажыңны шериг полициязының бүзээлеп алганы билдингир болгай.

Националисчи парламент фронтунуң удуртукчузу Сержио Магальяес болгаш депутат Леонел Бризола олар Рио-де-Жанейрога конгрессти эрттирериниң магадылалын тыпсырын федералдыг эрге-чагыргалардан негээн.

Ол дугайын дыңнааш, Гуанабара штаттың губернатору Ласерда база катап кыжанган: бир эвес конгресстиң төлээлери бразил парлаланың ассоциациязының бажыңынче «шургуп» кирерин диттигер болза, оларны тудуп хоругдаар болгаш судче шилчидер.

Бразилияның даштыкы херектер министри Эрмес Лима телевидение дамчыштыр чүве чугаалап тургаш, Ласерданың баштаан бөлүү «чуртка идеологтуг террорну нептередирин болгаш республиканың амгы чазааның алдарын баксырадырын» оралдажып турар деп медеглээн.

Дээди шериг школазынга курстар ажыдып турган үеде чүве чугаалап турааш, холгаарлашпастың, улустарның бот-шиитпирлеттинериниң принциптерин Бразилияның чазаа мурнуку хевээр деткип турар деп Лиман айыткан.

Коммунистерниң солуну

ТОКИО. (СЭТА). Японияның Коммунистиг партиязының органы — «Акахата» солунунуң март 28-те үнген номерин Косю ортулукта болгаш Хонсюнуң чамдык префектураларында ооң бижидикчилери ол-ла хүн дораан алганнар. Мооң мурнунда солун аңаа ийиги азы харын үшкү хүнде чедер турган. «Акахата» солунунуң Фукуока хоорайда (Кюсю ортулукта) чаа типографиязының тудуунуң доозулганы-биле солунну номчукчулар дораан, ол-ла хүн алыр аргалыг болганнар.

Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зы «Акахата» солунну үндүрерин болгаш тарадырын көвүдедир сорулга-биле ол типографияны тургузар дугайында шиитпирни эрткен чылдың төнчүзүнде хүлээп алган. Чоокта чаа парлаар машинаның шенелдезин байырлалдыг байдалга чоруткан. А Фукуока хоорайда типографияга парлаан солунуң бирги номери март 28-те үнген. Ооң матрицаларын Токиодан самолёт-биле Фукуокага чедирип турар.

Демисел үргүлчүлевишаан

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи **Ю. Лопатинниң** дамчытканы:

Парижте чурттaлга бажыңнарынга март 28-тиң эртенинде эгелээш электри чырыткызы өшкен, бүдүрүлгелерде машиналар ажылдаарын соксаткан, солуннарның болгаш информация агентилелдерниң редакцияларында медээ хүлээп алыр машиналарның ажылы арада соксай берген. Хоорайда автомашиналар шимчээшкини соксаан, чамдык кварталдарда газты бээрин база соксаткан. Парижте метро, можуларда трамвай болгаш троллейбустар чорувайн турар.

Хоорай чоогунуң демир оруктар шугумнарында шимчээшкин барык бүрүнү-биле соксай берген. Чүгле Парижте электри чырыткы чок эвес. Ажыл төлевириниң көвүдедир дугайында негелдени деткээн электриктерниң болгаш газ ажылдакчыларының эң улуг бүгү профэвилел каттыжыышкыннарының инициативазын ёзугаар чарлаан «демиселдиң неделязы» бүгү Францияга март 28-те эгелээн. Чооккy неделяның дургузунда хүн бүрүде 2—2,5 шакта чурттуң янзы-бүрү районнарынга болгаш хоорайларынга электри чырыткызын болгаш газты бээрин соксадыр. Ажыл соксадыышкыны янзы-бүрү черлерде тускай доктааттынган шактарда чорупп турар.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

КАИР. (СЭТА). Ийи чурттарның аразынга кады ажылдажылганы быжыглаарының перспективаларының дугайында Каттышкан Араб Республиканың болгаш Алжирниң чазак төлээлериниң аразынга дөрт хүн үргүлчүлээн чугаалажыышкыннар Каирде доозулган.

Ийи чурттарның төлээлериниң кады кылгаш, парлап үндүрген дыңнадыында чугаалап турарындан алырга, араб чаңгыс-эпти тургузар сорулга-биле ап турар күженишкиннерни Алжир деткип турар. Африканың чурттарында национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткип турарын дыңнадыгда илереткен.

Алжирниң Сахаразынга ядролуг чепсектиң шенелделерин чоруткаңы дээш Францияны буруу шапкаш, ийи чурттарның төлээлериниң медеглээни: «Каттышкан Араб Республика болгаш Алжир болза Алжирни ядролуг шенелделерни чорудар чер кылыр дээр оралдажыышкынга удур шиитпирлиг демисежип турар».

Араб чурттарның чаңгыс эвин моон-даа соңгаар быжыглаарынга ийи чурттарның шиитпирлиин дыңнадыгның түңнелинде демдеглээн.

Моон соңгаар чүү болурул

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле Англияның садыглажыышкынының кызыгаарлаар сорулга-биле Вашингтонуң Англияда кылып турар ыйыышкыны англи политиктиг болгаш хөреңгитен бөлүктерни килеңнедип турар.

«Йоркшир пост» деп консервативтиг солуннуң ол хөөннерни илергейлевишаан, айтып турганы болза: «бир эвес кандыг садыг экил, кандыызы айыылдыгыл дээрзин боду тодарадып алыр арганы Англияга бербес болза, моон соңгаар чүү болурул?».

ТУРЦИЯДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Турцияда политиктиг байдал чидигленген. Март 27-де студентилерниң хөй кижи киржикчилиг улуг чыскаалдары болгулаан.

Чуртта тургустунган байдалды Турцияның министрлер чөвүлели онза хуралынга чугаалажып көрген. Чазактың парлап үндүрген дыңнадыында чугаалап турары болза: кадыының байдалын барымдаалааш алды ай хуусаада кара бажыңдан хостап үндүрген, президент чораан Баярны тудуп хоругдааш, эмнелге черинче чорудар деп дужаалды берген. Бо дугайын Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Анкарадан дыңнаткан.

Премьер-министр Иненю чыскаалдарны соксадып, дүвүрээзинни болдурбанар деп чонну кыйгырган.

Румын Улус Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин алгыдып база чаартып турар. Чоокта чаа Бухарестиң Филимон Сырбу аттыг үс заводунга үстүг соксаал чокка ажылдап кылыр цехти ажыглалга киирген. Ол цех хүнде 150 тонна ажыг тарымал тооруқ үзүн ажылдап үндүрер. Шакта 2.500 шил үстү кудар күчүлүг цех база ажыглалда кирген.

ЧУРУКТА: Филимон Сырбу аттыг үс заводу.

Фото Аджерпресс—СЭТА-ның.

КЫЗЫЛЫВЫС СЕСЕРЛИГИ

Сөзү **С. МОЛДУРГАНЫҢ**. Аялгазы **Р. КЕНДЕНБИЛЬДИҢ**.

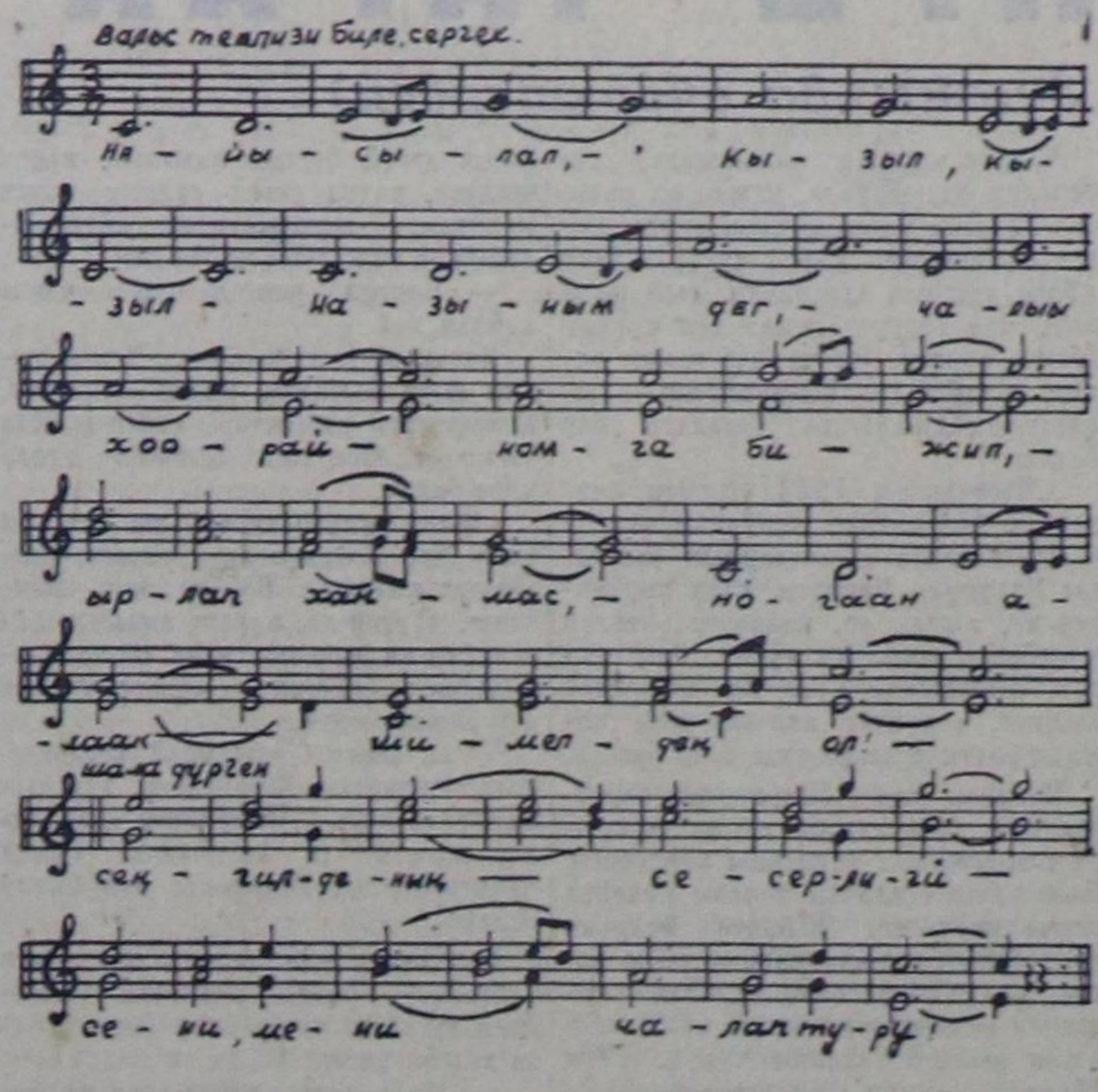
Вальс темпизи биле, сергек.
На - йы - сы - лап, Кы - зыл, Кы -
- зыл - На - зы - ным дег, - ча - вы
хоо - рай - ном - га би - жип, -
ыр - лап хан - мас, - но - гаан а -
- лаак - ши - мел - дең ол! -
шала дүрген
сең - гил - де - ниң - се - сер - ли - гий -
се - ни, ме - ни ча - лап ту - ру!

Найысылал, Кызыл, Кызыл,
Назыным дег, чалыы хоорай.
Номга бижип, ырлап ханмас
Ногаан алаак—шимелдең ол.

Сеңгилдениң
Сесерлиги
Сени, мени чалап туру.

Ужурашкаш, куспакташкан
Уруг биле оолга дөмей,
Улуг, биче Енисейниң
Уткушканы белдир бо-дур.

Сеңгилдениң
Сесерлиги
Чечээн делгеп, уткуп алды.

Оттар чайнап, сылдысталып
Оркестр, хөг чиртиңейнип,
Ак-көк хемниң аялгазын
Аныяктар ырлажып тур.

Сеңгилдениң
Сесерлиги
Сеткилдерде артып калды.

...Өөрбейн канчаар

(Болгария дугайында шүлүктерден)

Варна хоорай вокзалынга чедип келдим,
Бажы кара, грузин кыстар сагыш кирер,—
Арның хүнү хүлер кылдыр шонуп каапкан
Аныяк кыс мени уткуп мендилешти.

Караан көрдүм—кара-хүрең шуру болду.
Кастыын куду маңнык аржыыл хаажылаан.
Кирбиктери—хөлдү бүргээн хыыргыыш дег,
Кижи көргеш, сеткил аажок хайнып келир.

Сынын көөрге, Алтай-таңды чойганы-ла,
Сыргазында цыган аян бар-даа ышкаш.
Хүлүмзүрүүн кижи көргеш, мага ханар—
Хүннүң чырыы чайыннальп келгензиг-даа.

«Акым!»—дидир, арай долгай орустады,
Аалым-чуртум, ажы-төлүм айтыра-дыр.

«Дуңмам!»—дээштиң, сөглээр чүве тыппаан-даа дег
Тула бергеш, хеймер Женям адап бердим.

«Алдын сайга[1]» чедир мени үдеп кааштың,
Амдыы уруум байырлашкаш, чоруй баарды.
Автобуска чеде бергеш, хая көрдү,
Аяс дээр дег чазык арнын база көрдүм.

«Болгар улус ындыг чаагай өңнүктер-дир,
Болгар чурту ындыг чараш оран-дыр бо.
Ындыг чонну хүндүлевейн канчаар кижи,
Ындыг чуртка чораaш, өөрбейн канчаар кижи!».

С. САМБА-ЛЮНДУП.

---

[1] Кара-далай кыдыында курорттар, дыштаныр бажыңнар турар, Болгарияда алдарлыг черниң ады.

ЭЛДЕПТИГ БАЛЫК

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт шинчилел музейинге чооккy хүннерде элдептиг экспонат, адын кым-даа шын тып чадаан балык кирген.

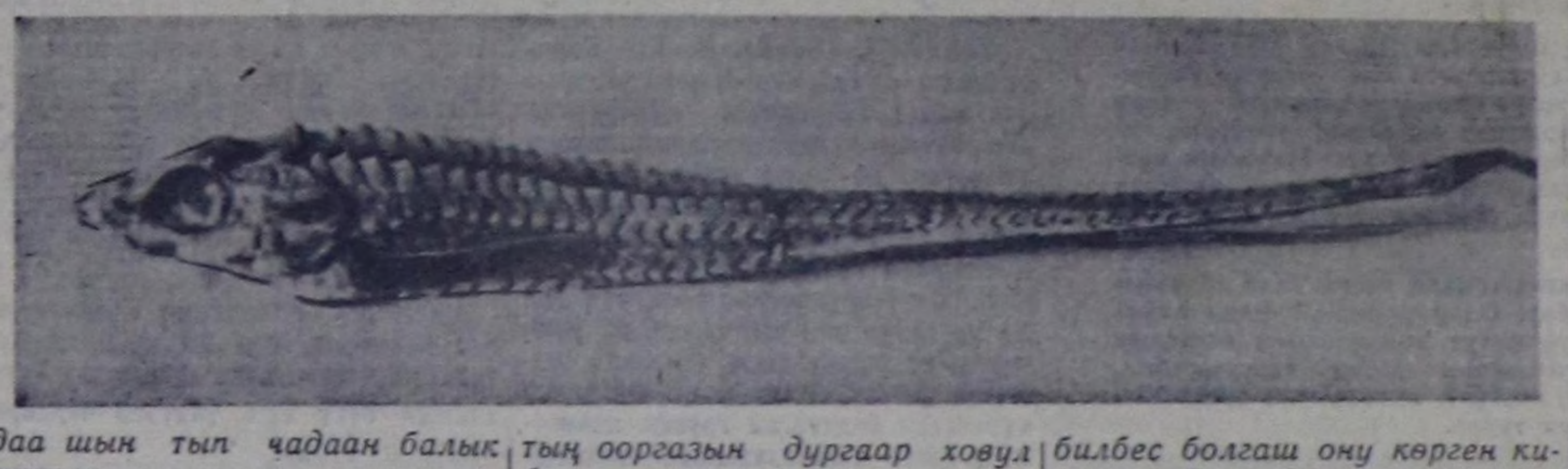

Музейниң ажылдакчылары ол элдептиг балыктың дөмей хевирлерин, адын тывар сорулга-биле дыка хөй архив альбомнарын ажып көрзе-даа аңаа дөмей балык хевирин тыппааннар. Ол чаа экспонагты амдыызында балык деп адап турар, ынчалзажок балыктар хөй янзы болгай. А бо балык бистиң Тываның суунга чорааны элдептиг. Мен база балыктаарынга ынак мен, а бо ышкаш ындыг балыкты бо хүнге чедир Тываның суунга черле көрбээн мен. Ону чуруп, бижип көрээли. Ооң узуну чээрби беш сантиметр, ооң бажы дүрт-сынындан улуг болгаш дөрт бичии хаайлыг, ооң дүрт-сыны сес кырлыг, анаа балык ооргалыг, а бо балыктың ооргазын дургаар ховул баткан, ооң кежи хавыкталчак кадыг, өңү сүттелчек ак болгаш чылгыр, мурнуку чакпалары үш сантиметрден ажыг болгаш карактары улуг, думчуу бичии хавактарлыг, бажындан кудурууңга чедир чиңгелей берген.

Ындыг балык каяа чорааныл? Кызылдың пассажир АТК-зының чолаачызы Михаил Пискунов ол балыкты Чадаана хемниң көвүрүүнүң чанынга суглап чедип келгеш көрүп кааш, тудуп алган. Ол февраль айның ортан үезинде болган. Михаил Пискунов ол балыкты бажыңынга эккелгеш бир ай ажыг кадагалап, келген кижилерге көргүзүп келген. Ол черле анаа эвес балык болган, ооң адын кым-даа билбес болгаш ону көрген кижи чок болган.

— Эртемденнер ол балыкты эки тодарадып шыдаарлар боор дээш музейде эккелдим — деп, Михаил Пискунов чугаалаан.

ЧУРУКТА: Тываның сугларында ховар балык.

Сөзү болгаш фото
С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, биче хар чаар. Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат өйтавында, чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага — 3 градус чылыгдан 2 градус соок, а Кызылга—0—2 градус соок.

Каракче кирген бокчугашты ап каары

Черниң, чугайның, хөмүр даштың, металлдың болгаш өске-даа чүүлдерниң хензиг бузундулары кижиниң карактарынче кире бeрип болур.

Бир эвес бокчугаш карактарның иштинче ханылап кирбээн болза, ону суг-биле чуп каaптып болур. Ону ынчаар арыглаарда, чылыг сугну стаканга куткаш карактты олче суккаш чивеңнедип болур. Каракка дүшкен бокчугашты чылгап уштуп болбас, чүге дээрге аaста бар микробтар каракче кире бээр. Карактты дүрбүп болбас, бокчугаш ханылап кире бeрип болур.

Чамдыкта бокчугаш карак хавыының адаанче кире бeрип болур. Ону уштурда карак хавыын аңдарар херек. Ону кылырда карактты шимбейн куду көөр, оң холдуң эргээ болгаш айтыр салаазы-биле кирбиктер дужундан ажа кедүргеш, солагай холдуң айтыр салаазы-биле карак хавыының адаандан бокчугашты ушта базар. Ону кылырының бетинде холдарны саваң-биле арыдыр чуп алыр херек.

Бир эвес бокчугаш караңарже ханылап кире берзе, эмчиге дораан барыңар. Каракче ханылап кирген бокчугаш карак аарыын болдуруп болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

М. Ботвинник — Т. Петросян

Делегейге бирги чер дээш хөл-шыдыраа маргылдаазында үшкү салыг — амдызында эң-не узун салыг ол болган. Баштайгы беш шак иштинде салыышкын түңнел бербейн барган. Ук салыгны Петросян бир артык оолдуг турда соңгаарладып каан. Чаңгыс артык оол удуп алырынга четчир бе? Бажыңга ылавылалдыы-биле сайгарып көөрү ол айтырыгга харыылап болур турган. Ынчалза-даа хөл-шыдыраа талазы-биле тайылбырлакчыларның хөй нуруузу: Ботвинник хайымнаштырар ужурлуг деп баш бурунгаар чугаалап каапканнар. Чүгле делегей чемпиону чораан М. Таль элээн тодаргайы-биле: уйгу чок «сайгарылга дүнезиниң» соонда ол салыг хайым болуп төнер деп чугаалаан.

Марттың 28-те, ССРЭ-ниң Төп шыдыраа клувунга ол салыгны төндүр ойнаан. Кол судья чагаа хавын чазыптарга, салыгны соңгаарладырда Ботвинниктиң бижип алган көжү илерeп келген, ол—кыдыкы оолду иткен болган. Оон удурланыкчылар тевелерин чижип алган. Ынчангаш, агы-биле ойнаан. Петросян бир тергелиг, үш оолдуг, а каразы-биле ойнаан Ботвинник — бир тергелиг, ийи оолдуг апарган. Мындыг байдал турда камгаланып турар таланың чедиишкинниин-биле камгаланырынга магадылалы улуг болур. Шаанда сураглыг гроссмейстер Тартаковер чечени-биле: тергелиг төнчүге артык оол артканда удуп ап шыдавас деп айтып турган. Ботвинник боду база ооң ындыызын каш удаа бузуредип турган. Чижээлээрге, 1962 чылда Болгарияның Варна хоорайга АКШ-тың чемпиону Роберт Фишер-биле Ботвинниктиң салыынга Фишер бир артык оолдуг турза-даа Ботвинник ону хайымнаштырып шыдааның билир бис.

Мынчангаш, үшкү салыг 87 коштуң соонда хайым болуп доозулган. Ам Ботвинник 2, а Петросян—1 санныг.

ААР ЧЕМОДАН

(Шоодуглуг кыска чугаа)

Мешпек-оолдуң адазы чаа-ла 34-теп чоруур кижи чүве. Ажылдаваан чери-даа чок, кылбаан ажылы-даа чок. Чоокта чаа ооң-биле ужураштым. Январь айда совхозтуң гаражын таңныылдап турган болду, а февральда хоорайның магазиннериниң бирээзинге сөөртүкчүлеп турган. Ам «шөлээлеп» тур мен дей-дир. Ажылдап турган черинден үндүртүпкени ол-дур ийин.

Бир-ле хүн, дан бажында оттуп келирге, Калдар-оолдуң (Мешпек-оолдуң адазы) бажының аарыыры хөлчок болган. Оглун кыйгырткаш, карманнарда каш акша барын көр дээн. Оглу адазының карманнарындан чүнү-даа тыппаан. Адазы муңгарап эгелээн. Эмчиниң кандыг-даа «күштүг эмнери» ооң бажынга дузалап шыдавазын ол билир. Ону чүгле «кылаң-кыс» эмнеп шыдаар (водка-дыр ийин). Бажым аарыыры эвес болза кайын-даа, кымдан-даа акша чээп алыр ийик мен деп боданган.

Ол аразында ооң бодалынга бир арга кире хонуп келген. Ол хенертен тура халааш, даштын кладовкада чедип келгенин безин боду эскербээн. Хамык-ла «эмнериниң» шилдерин санап көөрге, чээрби сес бооптур. Шилдер санап, үне-кире халып турда, баштың аарыы чиде хона берген. Ынчалза-даа шилдерни канчап садарыл деп бодал Калдар-оолду дүвүредипкен. Оглун көөрге, школаже чоруурунга белеткенип турган. Кезек боданып тура:

— Шилдерни дужаапкаш келем, оглум, улуг кижиге эпчогу аажок-тур.

— Арагалыг шилди алырындан ыятпас кижи, куруг шилдер дужаарындан чоп эпчоксунар сен—дээш, оглу ынаваан.

Калдар-оол идик-хеп суп каан чемоданны алгаш, аңаа шилдерин сугарга, чүгле дөрт шил сыңмайн барып-тыр. «Мени шил садып чор деп кым-даа билбес болдур эвеспе, а арткан шилчигештеримни дөрт карманым чок эвес» деп чааскаан хөөреп турган.

Бажыңындан үнүптерге, кожазы Ак-оол айтырган:

— Бөгүн кайыже кагарын ол, акым?

— Балгазында уруглар иезинге четкеш келирим ол-дур ийин—деп, мегелеп каан. Ынчалза-даа Ак-оол ооң карманнарында шилдерин эскерип каапкан.

Ол аразында садыгга чедип кээрге, ээлчегде кижилер хөй болган. Чемоданын херим чанынга салып кааш, шил садып турган черниң хериминиң иштинче кире берип-тир. Шил хүлээп алыкчызы «силерниң шилиңерни ээлчег ёзугаар алыр мен» дээш, херимден үндүрүпкен. Ол-ла ынчап чаннып турда, элээн үе эрте берген. Чемоданынга дедир келирге, оозун «оор» аппарган болган. Калдарның хаайы саргарып, ыды чиде берген. Ээлчегде турган кижилерниң хөй кезии чоруй барган бооптур. Ооң хамык планы мынчаар буурап дүшкен.

Базаардан бээр кылаштааш келирге, Мешпек-оол иези-биле дүштеки чемин чемненген олуруп-тур. Калдар-оол кезек ыыт чок туруп-туруп чугаалаан:

— Бөгүн сенче чоруур дээш белеткенип алган кижи мен. Орукка сээң чемоданыңны ап алдым. Вокзалга чемоданны чидириптим, мени буруудатпайн көрем.

Мешпек-оол иешкилер аажок-ла каттырышканнар. Калдар-оол көөрге, бизеги чемоданы бо чыткан. Чугаалап келзе-ле Мешпек-оолдуң иези автобустан дүшкеш, чаның орарга Калдар-оол шил садар черниң хериминче кирип бар чыткан...

А. ДАГБАЛДАЙ.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

МАРТ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Синдбадтың чедиги аян-чоруу» 9.40, 1, «Хайгыылчының маадырлыг чоруу» 11.20, 2.50, «Каролина Риенская» 6.30, «Үш мушкетёр» 4.30, 8.10, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Ак хава» 11.15, «Бичии уруг болгаш крокодил» 1.15, «Шаптараазынныг ээтпектер» (делгем экранныг) 3.15, «Күзелдер боттанган» 5.15, «Анаа эвес чай» 7.15, 9, «Америк балет», «Анаа эвес чай» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультипликациялар 10.30, «Беркуттуң» ижээнинде» 12.30, «Александр Невский» 2.30, 4.30, «Онза таварылга» (1-ги серия) 6.30, (2-ги серия) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Он тос харлыг турганнар» 11.15, 1.15, «Дөрттүң чүрээ» 3.15, 5.15, «Чыргалдыг кушкаштар» 9.15, «Чуртталга азы өлүм», «Цирк көргүзүү» 7.15 шактарда.

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эки-турачылар» 9.40, 11.40, 1.40, «Ийи дээрги Н» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мичман Панин» 10, 12, 2, «Шуурган үндүрер сен» (1, 2 серия) 4, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өскелерге дөмей эвес Фея» 2.30, «Эрикче шелээлеп үнгени» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Беркуттуң» ижээнинде» 11.15, 3.15, 9.15, «Түреңгиниң чугаазы» 5.15, 7.15 шактарда.

Редакцияның АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузулга килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Культура министерствозунуң типографиязы ТС—00112